

Ziyâeddîn el-Makdisî ve *el-Ehâdîsü'l-muhtâra* Adlı Eseri

“*Ḍiyâ’ al-Dîn al-Maqdisî and
his work al-Ahâdîth al-
mukhtârah*”

*Mehmet EFENDİOĞLU, Yard. Doç. Dr.**

Abstract: Ḍiyâ’ al-Dîn al-Maqdisî, is one of the outstanding figures of al-Maqdisî family who settled in the Damascus region in the middle of the VI. (XVI) Century and raised important scholars in VII. (XIII) and VIII. (XIV) Centuries, especially in the field of hadîth. He established Dâr al-Hadîth al-Ḍiyâ’iyyah and Dâr al-Kutub al-Ḍiyâ’iyyah and wrote approximately 150 books and tried to bring authentic hadîths together in his notable book entitled *al-Ahâdîth al-mukhtârah* but he couldn’t finish it. Although he has an important place in the history of hadîth, there is no academic research or study about him in the Turkish literature. This article aims to provide information about his life and his place in the science of hadîth, as well as to introduce his works particularly *al-Ahâdîth al-mukhtârah*.

Citation: Mehmet EFENDİOĞLU, “Ziyâeddîn el-Makdisî ve *el-Ehâdîsü'l-muhtâra* İsimli Eseri” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, X-1, 2012, pp. 59-98.

Keywords: Ḍiyâ’ al-Dîn al-Maqdisî, *al-Ahâdîth al-mukhtârah*, Damascus, Dâr al-Hadîth al-Ḍiyâ’iyyah, Dâr al-Kutub al-Ḍiyâ’iyyah

Giriş

Ziyâeddîn el-Makdisî, hicrî VI. (XII) asrın ikinci yarısı ile VII. (XIII) asrın ilk yarısında yaşamış, yaşadığı dönemde İslâm dünyasında özellikle Orta-doğu’da siyâsî, ictimâî ve ilmî anlamda önemli gelişmeler olmuştur. İslâm dünyasına hükmeden Abbâsî devletinin zayıf düşmesinden cesaret alan Hıristiyan Batı dünyası, 490 (1096) yılından itibaren tarihte Haçlı seferleri olarak bilinen bir dizi sefer ile İslâm dünyasına saldırılar düzenlemeye başlamış, Türkleri Anadolu’dan atma, Kudüs’ü kurtarma ve Ortadoğu’yu ele geçirme amacına yönelik olan bu saldırılar yaklaşık iki asır devam ettikten sonra 691 (1291) yılında son bulmuştur. Haçlılar ilk saldırılar esnasında Kudüs’ü ele geçirmişler (492/1099), bu arada Urfa, Antakya ve Tablus-Şam bölgelerine kontluklar kurmuşlar ve yaklaşık bir asır boyunca sözü edilen bölgeleri idare etmişlerdir.¹

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Hadis, efendioglu1@hotmail.com

¹ Işın Demirkent, “Haçlılar”, *DİA*, XIV, 525-546.

Bu hareketli gelişmelerin yaşandığı dönemde Dımaşk ve Haleb atabeği olan Mahmûd Nüreddîn Zengî (541-569/1146-1174) Haçlılara karşı kararlı bir mücadele başlatmış ve herkesi bu hususta katkıda bulunmaya davet etmiştir. Onun 569 (1174) yılında vefat etmesinden sonra, kendisi adına Mısır'ı idare eden kumandanı Salâhaddîn-i Eyyübî (ö. 589/1193) harekete geçmiş ve 570 (1175) yılında Dımaşk'ı ele geçirerek Eyyübîler devletinin temelini atmıştır.² Haçlılara karşı mücadelede Mahmûd Nüreddîn Zengî'nin izinden yürüyen Salâhaddîn-i Eyyübî, 583 (1187) yılında gerçekleşen Hittin savaşında Haçlılar'ı kesin bir yenilgiye uğratmış, aynı yıl içinde Kudüs'ü yeniden fethetmiş ve Haçlıların elindeki topraklardan büyük bir kısmını geri almıştır.³ Onun vefatından sonra oğulları arasında taht kavgaları olmuş, buna rağmen Haçlılara karşı mücadeleler de devam etmiş, neticede Moğolların 658 (1259) yılında Dımaşk'ı ele geçirmeleriyle Eyyübî devleti parçalanmış ve sona ermiştir.⁴

Asıl itibarıyla Filistinli olan ve bu dönemde Kudüs civarındaki Cemmâ'il beldesinde ikamet eden Ziyâeddîn el-Makdisî'nin ailesi, Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmelerinden sonra bütün Müslümanlar gibi sıkıntılı bir hayatla yüzyüze kalmıştı. Cemmâ'il beldesinin hatibi olan Ziyâeddîn el-Makdisî'nin anne tarafından dedesi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Kudâme (ö. 558/1162) bu zor dönemde gerçekleştirdiği ilmi faaliyetler ve Müslümanları bilinçlendirmeğe yönelik çalışmaları nedeniyle Haçlıların baskısına maruz kalmış,⁵ Mahmûd Nüreddîn Zengî'nin Dımaşk'ta Haçlılara karşı cihad çağırısı yapması üzerine yanına Ziyâeddîn el-Makdisî'nin babası Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Makdisî (ö. 590/1193) ile aileden birkaç kimseyi alarak 551 (1156) yılında gizlice Dımaşk'a geçmiş, burada şehrin dışında bulunan Ebû Sâlih Mescidi'ne inmiştir.⁶ Yerleşmeye uygun bir yer tedârik edilmesi ve gerekli alt yapının hazırlanması üzerine Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, Ziyâeddîn el-Makdisî'nin babası Abdülvâhid b. Ahmed'i bütün aile ferdlerini Dımaşk'a getirmek üzere Cemmâ'il'e göndermiş, neticede yaklaşık kırk kişiden oluşan aile peyderpey buraya intikal etmiş ve Ebû Sâlih Mescidi civarına yerleşmiş, üç

² Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", *DİA*, XII, 21.

³ İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabekî (ö. 874/1469), *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn), Beyrut 1413/1992, VI, 27-39.

⁴ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer ed-Dımaşkî (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim ve dğr.), Beyrut 1405/1985, XIII, 231-232. (İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*)

⁵ Hasnâ' Bekrî Ahmed Neccâr, *ez-Ziyâ el-Makdisî ve cühûdühü fî ilmi'l-hadis* (yayınlanmamış doktora tezi), Mekke 1419/1999, s. 53-54. (Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*)

⁶ İbn Tolun, Şemsüddîn Muhammed b. Ali ed-Dımaşkî (ö. 953/1546), *el-Kalâidü'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye* (nşr. Muhammed Ahmed Dehman), Dımaşk 1401/1980, I, 67-69. (İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*)

yıl sonra da (554/1159) yeni evler yapılarak kalıcı yer olan Kâsiyûn dağı eteğine taşınmıştır.⁷

Kudüs civarından göç etmiş olmaları sebebiyle halk arasında “el-Mekâdisî = Makdisîler, Kudüsîlüler” olarak anılmaya başlanan aile, Dımaşk'ta kurdukları mescid, medrese ve kütüphane gibi müesseseler ile burada yürüttükleri ilmî faaliyetler sayesinde, hadis başta olmak üzere İslâmî ilimlere çok büyük katkı sağlamış, birkaç asır devam eden bir süreç içerisinde önemli eserlere imza atan kıymetli âlimler yetiştirmiştir. Ziyâeddîn el-Makdisî bu ailenin hadis alanında yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden biridir.

I. Ziyâeddîn el-Makdisî

A. Hayatı

1. İsmi, Nesebi, Künyesi ve Lakabı

Tam adı Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdurrahmân b. İsmâ'îl b. Mansûr es-Sa'dî el-Makdisî el-Cemmâ'îlî ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî'dir.⁸ Filistin'de yaşayan es-Sa'diyyûn kabilesinden olması sebebiyle es-Sa'dî, Kudüs bölgesinden olmasından dolayı el-Makdisî, dedelerinin asıl yurdu olan Kudüs yakınındaki Cemmâ'îl köyüne nisbetle el-Cemmâ'îlî, Dımaşk'ta doğup burada vefat etmiş olması sebebiyle ed-Dımaşkî, Dımaşk'ta ailesinin yerleştiği ilk yer olan Ebû Sâlih Mescidi'ne nisbetle es-Sâlihî, Hanbelî mezhebi müntesibi olmasından dolayı da el-Hanbelî nisbesiyle anılmıştır.⁹ Künyesi Ebû Abdillâhtır. Gerek ailesi, gerek yaşadığı dönemde akranları ve gerekse sonradan ilim ehli arasında daha çok Ziyâeddîn el-Makdisî, ez-Ziyâ el-Makdisî ve el-Hâfiz ez-Ziyâ şeklinde tanınmış ve bu lakab ile meşhur olmuştur.¹⁰

2. Doğumu, Ailesi ve Gençliği

Ziyâeddîn el-Makdisî, 6 Cemâziyelâhir 569 (12 Ocak 1174) tarihinde Dımaşk'ın Kâsiyûn dağı eteğinde bulunan Sâlihiye mahallesinde dünyaya gelmiştir.¹¹

⁷ Muhammed Mutî' el-Hâfiz, *et-Tenvîh ve't-tebyîn fi sreti muhaddisi's-Şâm el-Hâfiz Ziyâeddîn*, Beyrut 1420/1999, s. 16-21. (Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*)

⁸ ez-Zehabi, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnâvut ve đgr.), Beyrut 1410/1990, XXIII, 126. (Zehabi, *A'lâmü'n-nübelâ*)

⁹ Hasnâ' Bekri, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 84-86.

¹⁰ el-Münzirî, Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî (ö. 656/1258), *et-Tekmile li-vefeyâti'n-nakale* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1405/1984, III, 125. (Münzirî, *et-Tekmile*); İbn Abdülhâdi, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî (ö. 744/1343), *Tabakâtü ulemâi'l-hadis* (nşr. Ekrem el-Bûşî-İbrâhim ez-Zeybak), Beyrut 1417/1996, IV, 188. (İbn Abdülhâdi, *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*)

¹¹ Ziyâeddîn el-Makdisî, talebesi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İsa b. Abdullah b. Kudâme el-Makdisî'ye (ö. 643/1245) yazdığı icâzetnâmede kendi eliyle “doğumum 6 Cemâziyelâhir 669'dur” şeklinde not düşmüş (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 110, vr. 226-227), dayısının oğlu ve öğrencisi

Bazı kaynaklarda gün olarak 5 Cemâziyelâhîr'de (11 Ocak),¹² yıl olarak da 567 (1171) tarihinde¹³ doğduğu nakledilmişse de bu bilgiler doğru kabul edilmemiştir. Babası, yaşadığı dönemde ilim ehlinin önde gelenlerinden ve salihlerden kabul edilen Ebû Ahmed Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Makdisî (ö. 590/1193), annesi yine aileden olup sâliha bir hanım olarak bilinen Ümmü Ahmed Rukıyye bint Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisiyye'dir (ö. 621/1224).¹⁴ Tamamı ilim ehli insanlardan oluşan bir aile ortamında doğan Ziyâeddîn el-Makdisî çok küçük yaşta okuma yazmayı öğrendi ve Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi.¹⁵ İlk eğitimini babasından ve ailenin diğer fertleri olan Ebû İshâk İbrâhim b. Abdülvâhid el-Makdisî (ö. 614/1217) ile Ebû Muhammed Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdisî'den (ö. 600/1203) aldı. Onun ilme yönelmesinde ve hadise meyl etmesinde bunların büyük payı vardır. Dayıları Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 607/1210) ve Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî de (ö. 620/1223) iyi yetişmesi için gayret göstermişler, bu arada onu Dımaşk'ın merkezindeki câmilere beraberlerinde götürerek ulemânın ders hâkalarına katılmasını ve icâzet almasını sağlamışlardır.¹⁶ Onun Dımaşk'ta geçen çocukluk ve gençlik dönemine ait hocaları arasında Ebu'l-Me'âli Abdullah b. Abdurrahmân es-Sülemî, (ö. 576/1180), Ebû'l-Feth Ömer b. Ali b. Hammûye es-Sûfî (ö. 577/1181), Ebû Tâlib Hıdr b. Hibetüllah b. Ahmed ed-Dımaşkî el-Mukri' (ö. 578/1182), Ebû'l-Mecd Fazl b. Hüseyin b. İbrâhim el-Banyâsî (ö. 581/1185), İbnü'l-Vahş olarak bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Sadaka el-Harrânî (ö. 584/1188), Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ömer el-Makdisî (ö. 586/1190) ve Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Sâlim el-Merdâvî (ö. 601/1204) gibi zevâtın isimleri geçmektedir.¹⁷

Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ebû Ömer el-Makdisî (ö. 682/1283) birden fazla yerde doğumu olarak bu tarihe işaret etmiş (Zâhiriyye Mecâmî' nr. 115, vr. 137; Mecâmî' nr. 56, vr. 237), ders halkalarından arkadaşı olup kendisini çok yakından tanıyan İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Mahmûd el-Bagdâdî de (ö. 643/1245) bu tarihi Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kendi el yazısıyla kaydedilmiş olarak gördüğünü söylemiştir. Bkz. ez-Zehabî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-A'lâm* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1424/2003, XIV, 474. (Zehebi, *Târihu'l-İslâm*)

¹² İbn Receb, Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî (ö. 795/1392), *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Kahire 1372/1953, II, 236. (İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*)

¹³ en-Nuaymî, Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 927/1521), *ed-Dâris fi târihi'l-medâris*, Beyrut 1410/1990, II, 72. (Nuaymî, *ed-Dâris*)

¹⁴ Münziri, *et-Tekmile*, III, 125.

¹⁵ el-Kütübî, Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir ed-Dımaşkî (ö. 746/1345), *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-Zeyl aleyhâ* (nşr. İhsân Abbâs), Beyrut 1974, III, 426. (Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*)

¹⁶ Muhammed Mutî, *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 41 vd.

¹⁷ Dımaşk'ta kendilerinden istifade ettiği hocalarını topluca görmek için bkz. Muhammed Mutî el-Hâfiz, *el-Fethu'l-mübîn fi'l-meşyehati'l-büldâniyye*, Dımaşk 1427/2006, I, 342-562. (Muhammed Mutî, *el-Fethu'l-mübîn*)

594 (1197) yılında ilmî seyahatlere başlayınca kadar geçen 25 yıllık hayatında Ziyâeddîn el-Makdisî önce Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek tecvidi ile okumasını öğrenmiş,¹⁸ bunun yanında nahiv, fıkıh ve diğer temel ilimlerden bazı kitapların metinlerini ezberlemiş, ancak en çok hadisle meşgul olmuştur.¹⁹ Çok erken bir dönemde başlayan bu hadisle meşguliyeti esnasında meclislerine katıldığı birçok hocadan hadis okumuş, yazmış ve icâzet almıştır.

3. İlmî Seyahatleri

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin Şam bölgesi dışına bilinen ilk seyahati, Kudüs'ün Salahaddîn-i Eyyûbî tarafından Haçlılardan kurtarılması akabinde (583/1187) buraya olmuştur. Onun bu seyahatini aileden olan hocası Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ömer b. Ebû Bekr el-Makdisî (ö. 586/1190) ile birlikte gerçekleştirdiği bilinmekte,²⁰ ancak burada ne kadar kaldığı ve kimlerle görüştüğü konusunda bilgi bulunmamaktadır.²¹ Ziyâeddîn el-Makdisî, 594 (1197) yılında başlayan ve 612 (1215) yılına kadar devam eden ilmî seyahatleri hakkında *Sebetü mesmû'ât* isimli bir eser kaleme almış ve bu eserinde gittiği yerler ile buralara varış tarihlerini, yol ve ders halkalarındaki arkadaşlarını, karşılaştığı ve kendilerinden istifade ettiği hocaları ile okutmak üzere icâzet aldığı kitapların isimlerini zikretmiştir.²² Günümüze sadece bir kısmı ulaşan *Sebetü mesmû'ât*'tan ve eserlerinde düzenli olarak tuttuğu semâ' kayıtlarından hareketle yapılmış araştırmalara dayanarak Ziyâeddîn el-Makdisî'nin ilmî seyahatlerini birkaç safhada incelemek mümkündür.

3.1. Mısır Seyahati

İlk ilmî seyahatini Mısır'a gerçekleştiren Ziyâeddîn el-Makdisî bu seyahate 594 yılı Şaban ayında (Haziran 1198) Makdisî ailesinden ve ilim ehlinde başkaları da beraberinde olduğu halde başlamış, 595 yılı Receb ayında (Mayıs 1199) Dımaşk'a dönmekle de tamamlamıştır.²³ Mısır'da Ebû Tâhir İsmâ'il b. Sâlih eş-Şârî'î el-Mısri (ö. 596/1199), Ebû'l-Kâsım Hibetüllah b. Ali el-Bûsiri (ö. 598/1201), Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza er-Râzî (ö. 599/1202), İbn Nuceyye olarak bilinen Ebû'l-Hasen Ali b. İbrâhim el-Ensârî (ö. 599/1202), Fâtıma bint

¹⁸ Hasnâ' Bekri, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 93.

¹⁹ Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 41.

²⁰ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, I, 371-372.

²¹ Sonradan birkaç sefer uğradığı Kudüs, Nablus, Merdâ ve Yâsûf'ta görüştüğü hocaları için bkz. Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 563-582.

²² Eser tahkik edilmiş ve yayımlanmıştır. Ziyâeddîn el-Makdisî (ö. 643/1245), *Sebetü mesmû'âti'l-İmâm el-Hâfiz Ziyâeddîn Muhammed b. Abdülvâhid el-Makdisî* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfiz), Beyrut 1420/1999. (Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*)

²³ Bazı kaynaklarda, Ziyâeddîn el-Makdisî'nin bu seyahatinin 595 (1199) yılında başladığı belirtilmektedir (Zehabi, *Târîhu'l-İslâm*, XIV, 472), ancak 594 (1198) yılında Mısır'da hadis dinlediğine dair semâ' kaydının bulunması bunun doğru olmadığını göstermektedir. Semâ' kaydı için bkz. Zâhiriyye, *Mecâmî'* nr. 35, vr. 114; Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 67-68.

Sa'd el-Hayr el-Belensiyye (ö. 600/1203), Ebû Abdillâh Muhammed b. Hamd el-Ertâhî (ö. 601/1204), İbnü'l-Büteyt diye meşhur olan İbrâhim b. Hibetüllah el-Ezcî (ö. 605/1208), Yûnus b. Yahyâ el-Hâşimî el-Kassâr (ö. 608/1211) ve başkalarının ders halkalarına katılmış, okuduğu kitaplar yanında bazı eserlere de istinsah etmek ve satın almak suretiyle sahip olmuş ve bunları Dimaşk'a getirmiştir.²⁴

3.2. Birinci Şark Seyahati

Bu seyahat, Mısır'dan dönüşten yaklaşık bir yıl sonra 596 (1199) yılında Makdisî ailesinden ve diğer ilim ehli zevattan birçok kimse ile birlikte Bağdat'a gerçekleşmiştir.²⁵ Bağdat'ta düştüğü tespit edilen 3 Zilkâde 596 (15 Ağustos 1200) tarihli en eski semâ' kaydı²⁶ onun bu tarihten kısa bir süre önce buraya geldiğini göstermektedir. 598 (1201) yılına kadar kaldığı Bağdat'ta Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzi (ö. 597/1200), İbn Eşnâne diye bilinen Hasen b. İbrâhim es-Sûfi (ö. 599/1202), Abdülmelik b. Mevâhib es-Sülemî el-Verrâk (ö. 600/1203), Bekâ b. Ömer b. Abdülbâkî el-Ezcî ed-Dekkâk (ö. 600/1203), Azîze bint Ali İbnü't-Tarrâh el-Müdir (ö. 600/1203), İbn Cüvâlik diye meşhur olan Ebû Hâmid Abdullah b. Müslim b. Sâbit en-Nehhâs (ö. 600/1203), Abdülbâkî b. Abdülcebbâr el-Herevî (ö. 600/1203), Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed el-Bağdâdî el-Hâzin (ö. 603/1206), İbn Taberzed olarak meşhur olan Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Muammer el-Bağdâdî (ö. 607/1210), İbnü'l-Ahdar diye bilinen Abdülaziz b. Mahmûd el-Bağdâdî (ö. 611/1214) ve başka birçok âlimin ders halkasına katıldı.²⁷

598 yılı Receb ayında (Nisan 1202) yeni bir seyahate çıkmaya karar verdi ve Bağdat'tan hareket ederek Şaban ayının başlarında Hemedan'a ulaştı. Bir aya yakın kaldığı Hemedan'da Zeynüddin Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî (ö. 600/1203), Abdürrahîm b. Muhammed b. Hamd el-İsfahânî (ö. 601/1204), Abdülbâkî b. Osman el-Hemedânî (ö. 602/1205) Kays b. Muhammed el-Haremî el-Hemedânî (?) ve başka âlimlerle görüştüğü ve kendilerinden istifade ettiği bilinmektedir.²⁸ Aynı yılın Şaban ayında (Nisan 1202) Hemedan'dan ayrılmış ve Ramazan ayında (Mayıs 1202) İsfahan'a ulaşmıştır. İsfahan'da bir yıldan fazla bir süre kaldı. Bu esnada birçok önemli sima ile görüşüp kendilerinden

²⁴ Kahire ve İskenderiye'de takip edilmiş olan dersler ile Ziyâeddin el-Makdisî'nin burada kendilerinden istifade ettiği diğer hocaları için bkz. Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, II, 603-661.

²⁵ Muhammed Mutî' el-Hâfız bu ilmi seyahate sadece Makdisî ailesinden katılan onbeş isim tespit etmiştir. Bkz. *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 75.

²⁶ Semâ' kaydı için bkz. Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 107, vr. 101; Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 73-74.

²⁷ Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, XXIII, 127. Ziyâeddin el-Makdisî'nin daha sonra da birkaç sefer uğradığı Bağdat'ta görüştüğü ve kendilerinden istifade ettiği hocalarını topluca görmek için bkz. Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, II, 662-1224.

²⁸ Ziyâeddin el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 143 vd.

istifade etti. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Nasr es-Saydelânî (ö. 603/1206), Abdülvâhid b. Kâsım es-Saydelânî (ö. 605/1208), Afife bint Ahmed b. Abdullah el-Fârkâniyye (ö. 606/1209), Zâhir b. Ahmed b. Hâmid es-Sekafi el-İsfahânî (ö. 607/1210) bunlardan bir kaçıdır.²⁹

Ziyâeddîn el-Makdisî 599 yılı Şevval ayında (Haziran 1203) İsfahan'dan ayrılmış ve Zilkâde ayında yeniden Bağdat'a gelmiştir. Bağdat'a bu gelişinde daha önce ders halkalarına katıldığı hocaların derslerine devam ettiği gibi yeni pek çok isimle de karşılaşmış ve kendilerinden istifade etmiştir.³⁰ Ali b. Ahmed el-Kerhî el-Kâtib (ö. 600/1203), el-Behce diye bilinen Muhammed b. Ahmed b. Hibetullah el-Ferzânî (ö. 603/1206), Hüseyin b. Ebû Nasr b. Hasen el-Harimî (ö. 605/1208), Muhammed b. E'azz b. Ömer el-Bekrî (ö. 601/1204'den sonra), Muhammed b. Hibetullah b. Kâmil el-Bağdâdî el-Vekil (ö. 607/1210) ve İbnü'l-Âcürri diye bilinen Abdülazîz b. Me'âlî el-Eşnânî (ö. 612/1215) burada görüş-tüğü hocaları arasındadır.³¹

Ziyâeddîn el-Makdisî, 602 yılı Safer ayında (Eylül 1205) bu seyahati sonlandırmaya ve Dımaşk'a dönmeye karar verdi. Dönüş yolculuğu Musul ve Harran üzerinden gerçekleşti. Yolculuk esnasında uğradığı Musul'da Muhammed b. Ömer b. Ebû Bekr el-Makdisî'den (ö. 616/1219), Harran'da da Abdülkâdir b. Abdullah er-Ruhâvî el-Harrânî'den (ö. 612/1215) bazı hadis cüzleri dinledi. Dımaşk'a Cemaziyelevvel 602 (Aralık 1205) tarihinde ulaşmıştır.³²

3.3. Nablus ve Cıvırı Seyahati

Yaklaşık beş buçuk yıl süren birinci şark seyahatinden sonra Dımaşk'a dönen Ziyâeddîn el-Makdisî artık yerleşik hayata geçme niyetinde idi. Seyahat esnasında okuduğu, istinsah ettiği ve satın aldığı kitapları burada okutmayı düşünüyordu. Döndükten hemen sonra aynı yıl içerisinde Dârulhadîs es-Ziyâiyye'nin temelini atıp inşaatına başlaması ve biten kısmını 603 (1206) yılında hemen faaliyete sokması bunu göstermektedir.³³ Ancak kararı çok kesin değildi. Semâ' kayıtlarından anlaşıldığına göre o bu dönemde de Dımaşk'ta Hanbel b. Abdullah b. Ferec er-Rusâfi (ö. 604/1207), İbn Taberzed diye bilinen Ömer b. Muhammed b. Muammer ed-Darkızî (ö. 607/1210), Zeyd b. Hasen b. Zeyd el-Kindî el-Bağdâdî (ö. 613/1216) ve Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223) gibi kimselerin derslerine devam etmiştir. 603 yılı Zilhicce ayında (Haziran 1207) dedelerinin asıl yurdu olan Nablus ve

²⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XIV, 472-473. İsfahan'da kendilerinden istifade ettiği hocalarını topluca görmek için bkz. Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, III, 1273-1591.

³⁰ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 211 vd.

³¹ Burada kendilerinden istifade ettiği diğer hocalar ve okuduğu kitaplar için bkz. Hasnâ' Bekrî, *el-Hâfiz ez-Ziyâ*, s. 110-112.

³² Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 426-427.

³³ Muhammed Mutî', *et-Tenvih ve't-tebyîn*, s. 105.

civarındaki Cemmâ'îl, Yâsûf ve Merdâ gibi yerlere seyahate çıktı.³⁴ Seyahat esnasında sila-i rahimede bulunmak yanında bölgede karşılaştığı Ebû Hafs Ömer b. Yahyâ en-Nablusî (ö. 633/1235), Ebû Muhammed Bedr b. İbrâhim b. Osman el-Hâlidî el-Yâsufî (ö. 603/1206'dan sonra) ve başkalarından bazı hadis cüzleri dinledi. Birkaç ay sürdüğü anlaşılan bu seyahatten sonra Dimaşk'a dönmüş ve ilmî faaliyetlerine burada devam etmiştir.³⁵

3.4. İkinci Şark Seyahati

Daha önce çıktığı birinci şark seyahatinde Nisâbur, Merv ve Herat gibi ilim merkezlerini ve buranın meşhur âlimlerini görmemiş ve bunlardan istifade etmemiş olması, Ziyâeddîn el-Makdisî'nin içinde bir ukde olarak kalmıştı. Bundan dolayı 605 yılı Zilhicce ayında (Haziran 1209) yeni bir şark seyahatine çıkmaya karar verdi.³⁶ Başlayan yolculuk Musul, Erbil ve Dakûka üzerinden Hemedan istikametine gerçekleşti. Yol güzergâhında Musul'da Abdülmuhsin b. Abdullah et-Tûsî el-Mavsilî (ö. 622/1225), Erbil'de Abdüllâtîf b. Abdülkâhir es-Sühreverdî (ö. 610/1213), Dakûka'da da Ebû Abdillâh Muhammed b. Fazl b. Bahtiyâr el-Ba'kûbî (ö. 617/1220) ile görüşüp kendilerinden bazı cüzler okudu.³⁷ 606 yılı Safer ayında (Ağustos 1209), daha önceki seyahatinde de uğradığı Hemedan'a geldi. Burada kaldığı yaklaşık bir aylık süre zarfında ilk gelişinde görüşmediği Abdülber b. Hasen el-Hemedânî (ö. 624/1226), Ebû'l-İzz ez-Zehabî el-Hemedânî (ö. ?), Abdürrezzâk b. Muhammed b. Bahtiyâr el-Hemedânî (ö. ?) ve Fâtıma bint Ebî'l-'Alâ' Hasen el-Hemedâniyye (ö. ?) ile görüşerek kendilerinden bazı kitaplar okudu ve İsfahan'a gitmek üzere ayrıldı. 606 yılı Rebiulâhır ayında (Ekim 1209) İsfahan'a ulaştı. Bu ikinci gelişinde burada daha önce istifade edip yeniden görüştüğü bazı hocalarına ilave olarak Aîşe bint Muammer b. Fâhîr el-İsfahâniyye (ö. 607/1210), Esad b. Sa'îd b. Rûh el-İsfahânî (ö. 607/1210), Aynüşşems bint Ahmed es-Sekafiyye el-İsfahâniyye (ö. 610/1213), Dâvûd b. Muammer b. Abdülvâhid el-Kureşî el-İsfahânî (ö. 624/1226), Sa'îd b. Rûh es-Sâlihânî el-İsfahânî (ö. ?), Muhammed b. Ebî Tâhîr b. Gânim el-İsfahânî (ö. ?) ve başka birçok kimseden çeşitli kitaplar okudu.³⁸ İki yıl civarında kaldığı İsfahan'dan Nisâbur'a hareket etti ve 8 Şaban 608 (15 Ocak 1212) tarihinde buraya vardı. Nisâbur'da yaklaşık iki ay kaldı. Bu esnada Harrenâz olarak bilinen Zeyneb bint Abdurrahmân en-Nisâburiyye (ö. 615/1218), Müeyyed b. Muhammed et-Tûsî en-Nisâburî (ö. 617/1220), Kâsım b. Abdullah b. Ömer en-Nisâburî (ö. ?) ve Muhammed b. Nâsır el-Ensârî en-Nisâburî'nin (ö. 617/1220'den sonra) ders halkalarına katılarak kendilerinden

³⁴ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 11 (neşredenin mukaddimesi).

³⁵ Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 565-582.

³⁶ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 131.

³⁷ Hasnâ' Bekrî, *el-Hâfiz ez-Ziyâ*, s. 113. Burada görüştüğü diğer hocalarının isimlerini topluca görmek için bkz. Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, III, 1705-1737.

³⁸ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 49-50.

istifade etti.³⁹ 608 yılı Şevvâl ayında (Mart 1212) Merv'e gitmek üzere Nisâbur'dan ayrıldı ve aynı yılın Zilkâde ayı başında şehre vardı.⁴⁰ ez-Zehabî (ö. 748/1347), Ziyâeddîn el-Makdisî'nin Merv'de iki yıl kadar kaldığını belirtmektedir.⁴¹ O, burada kaldığı süre içerisinde birçok kimsenin ders halkasına katıldı. Ebû'l-Kâsım Zengî b. Vâsık el-Beyhakî (ö. 609/1212), Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî (ö. 617/1220), Muhammed b. Abdülkerîm es-Sem'ânî (ö. ?) ve Rûnâmec olarak bilinen Hasen b. Muhammed (ö. ?) bunlardan bir kaçıdır.⁴²

Merv'den sonra Herat'a geçen Ziyâeddîn el-Makdisî, 27 Safer 610 (18 Temmuz 1213) tarihinde girdiği ve bir yıla yakın kaldığı⁴³ şehirde Ebû Rûh 'Abdülmu'iz b. Muhammed es-Sâ'idi el-Herevî (ö. 618/1221), Abdülbâkî b. Abdülvâsî' el-Ezdi el-Herevî (ö. 618/1221), Muhammed b. Ali el-Hüseynî el-Herevî (ö. 618/1221), Muhammed b. Mahmûd eş-Şezeyân el-Hâtemî (ö. 618/1221) ile görüşüp kendilerinden hadis dinledi.⁴⁴ Burada bulunduğu dönemde rahatsızlandı ve uzun bir zaman ders halkalarına katılamadı.⁴⁵ Sağlığına kavuştuktan sonra artık seyahati sonlandırmaya karar verdi ve 611 yılı Muharrem ayında (Mayıs 1214) Herat'tan ayrılarak Nisâbur'a geçti. Altı ay kadar kaldığı Nisâbur'dan aynı yılın Ramazan ayında ayrıldı ve Zilkâde ayında Bağdat'a ulaştı. Bağdat'ta dört aya yakın bir zaman kaldı. 612 yılı Safer ayında (Haziran 1215) buradan ayrıldı ve Musul ile Harran'a uğrayarak 612 yılı Cemâziyelevvel'inde (Ağustos 1215) Dımaşk'a ulaştı.⁴⁶

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin bu seyahatinin önemli yönlerinden biri, uğradığı yerlerde ilim meclislerine katılarak dinlemek yanında zaman zaman kendisinin de meclisler akdederek icâzetini aldığı bazı eserleri okutmuş olmasıdır.⁴⁷ Ancak o Herat'tan başlayan dönüş yolculuğu esnasında uğradığı yerlerde ilim meclislerine pek katılmamıştır. Bu durum onun yakalandığı hastalığının devam ettiğini ve bir an önce memleketine dönme düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

³⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XIV, 473; Hasnâ' Bekrî, *el-Hâfiz ez-Ziyâ*, s. 115-116.

⁴⁰ es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg (ö. 764/1362), *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnâvut-Türki Mustafa), Beyrut 1420/2000, IV, 48. (Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*)

⁴¹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XIV, 473.

⁴² Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, III, 1638-1669.

⁴³ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 50.

⁴⁴ Vefat tarihleri aynı yıla tekabül eden ilim ehli bu zevât söz konusu tarihte Herat'ı işgal eden Moğollar tarafından şehid edilmişlerdir. Bkz. Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 128-129.

⁴⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 72.

⁴⁶ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 50; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 48.

⁴⁷ Hasnâ' Bekrî, *el-Hâfiz ez-Ziyâ*, s. 119.

3.5. Diğer Seyahatleri

612 (1215) yılında tamamladığı ikinci şark seyahatinden sonra Ziyâeddin el-Makdisî artık uzun süreli yolculuğa çıkmamış, ancak hac ibadeti ve ziyaret amaçlı kısa bazı seyahatler gerçekleştirmiştir. O gençliğinde,⁴⁸ 583-586 (1187-1190) yılları arasında ve 603 (1206) ile 604 (1207) yıllarında gittiği Kudüs'e sonradan 614 (1217) ve 625 (1227) yıllarında da gitmiş, bu esnada Kudüs civarında bulunan Nablus, Cemmâ'îl, Yâsûf ve Merdâ gibi yerlere de uğramıştır.⁴⁹ Bu yolculuklar esnasında Kudüs'te Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Mesûd el-Yemânî (ö. 619/1222) ve Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Yûsuf el-İveki (ö. 630/1232), Nablus'ta Ebû Hafs Ömer b. Yahyâ en-Nablusî (ö. 633/1235), Merdâ'da da Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî'l-Mekârim el-Makdisî el-Merdâvî (ö. 622/1225) ile görüşüp kendilerinden ilim aldığı bilinmektedir.⁵⁰ Bu arada bir hac seyahati de gerçekleştirmiştir. 619 yılı Şevval ayında (Kasım 1222) Şam hacılarıyla birlikte yola çıkan ve Busra yoluyla Medîne'ye, oradan da Mekke'ye ulaşan Ziyâeddin el-Makdisî hac görevini ifa etmesi yanında yolculuk esnasında Busrâ'da Ebû Süleyman Abdurrahmân b. Abdülganî el-Makdisî (ö. 643/1245), Mekke'de İbnü'l-Husarî diye bilinen Ebû'l-Fütûh Nasr b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 619/1222), Mina'da da Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Selâme el-Harrânî (ö. 646/1248) gibi âlimlerle görüşerek kendilerinden hadis dinlemiş⁵¹ ve 620 yılı Muharrem ayında (Şubat 1223) Dımaşk'a dönmüştür.⁵²

4. Cihâda Katılması

Ziyâeddin el-Makdisî özellikle gençlik yıllarında Haçlılara karşı yapılan bazı savaşlara katılmış, bunlardan bir kısmı dayıları Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 607/1210) ve Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223) ile birlikte Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin (ö. 589/1193) kumandasında gerçekleşmiştir.⁵³ Kendisinin ifadesine göre o ve ailenin diğer ferdleri cihad yolculukları esnasında, konakladıkları yerlerde fırsat bulduklarında ders okuma işinin de sürdürmüşlerdir.⁵⁴

5. Aile Hayatı

Ziyâeddin el-Makdisî iki evlilik gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki 593 (1197) yılında, aileden olup ilmi ve takvasıyla bilinen Asiye bint Muhammed

⁴⁸ Ziyâeddin el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 10 (neşredenin mukaddimesi).

⁴⁹ Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 36.

⁵⁰ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XIII, 571-572, 697.

⁵¹ Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 133-135.

⁵² Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 38.

⁵³ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâtil-Hanâbile*, I, 372.

⁵⁴ Ziyâeddin el-Makdisî, *Sebetü mesmû'ât*, s. 13-14 (neşredenin mukaddimesi); Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 31-32.

b. Halef el-Makdisiyye (ö. 633/1235) ile olmuş,⁵⁵ diğeri ise onun vefatından sonra yine aileden Âmine bint Hamza el-Makdisiyye (ö. 643/1245) ile gerçekleşmiştir.⁵⁶ Her iki evlilikten çocuk sahibi olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda tekrarlanan Ebû Abdullah şeklindeki künyesi kendisi tarafından değil, daha çok çevresi ve talebeleri tarafından kullanılmış ve yazılmıştır.⁵⁷

6. Vefatı

Ziyâeddîn el-Makdisî, henüz dinç olduğu ve tadrîs ve telif işine yoğun bir şekilde devam ettiği bir dönemde 643 yılı Cemâziyelâhir ayında (Kasım 1245) 74 yaşında olduğu halde Dımaşk'ta vefat etti.⁵⁸ Ay ve yıl olarak vefat tarihi konusunda bir ihtilaf bulunmamakla birlikte vefat günü hakkında farklı bilgiler intikal etmiştir. Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1266) bu tarihi 17 Cemâziyelâhir,⁵⁹ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1392) ve ona tabi olan bazı müellifler⁶⁰ 18 Cemâziyelâhir olarak tespit etmişler, buna karşılık ez-Zehebî (ö. 748/1347) biri 26 Cemâziyelâhir,⁶¹ diğeri 28 Cemâziyelâhir⁶² olmak üzere iki farklı tarih not etmiştir. Ancak Ebû Şâme'nin onun çağdaşı ve bu konuda bilgi veren en eski kaynak olduğu dikkate alınır, verdiği bilginin daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Buna göre Ziyâeddîn el-Makdisî, 17 Cemâziyelâhir'a denk gelen Pazartesi günü vefat etmiş ve muhtemelen İbn Receb'in işaret ettiği gibi 18 Cemâziyelâhir'da defnedilmiştir. Kabri, Dımaşk'ta Kâsiyûn dağı eteğinde bulunan ve dayıları Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 607/1210) ile Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî'nin (ö. 620/1223) de yattığı kabristanda onların yanında bir yerdedir.⁶³

⁵⁵ Münzirî, *et-Tekmile*, III, 404.

⁵⁶ Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 30.

⁵⁷ Hasnâ' Bekrî, *el-Hâfız ez-Ziyâ*, s. 86.

⁵⁸ Hasnâ' Bekrî, *el-Hâfız ez-Ziyâ*, s. 412-413.

⁵⁹ Ebû Şâme, Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâ'îl el-Makdisî (ö. 665/1266), *ez-Zeyl ale'r-ravzateyn - Terâcimü ricâli'l-karneyn es-sâdis ve's-sâbi'* (nşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Beyrut 1974, s. 177.

⁶⁰ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 240.

⁶¹ ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *el-İber fî haberi men gaber* (nşr. Ebû Hâcer Muhammed Sa'îd b. Besyûni Zağlûl), Beyrut ts. (Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye), III, 248.

⁶² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIV, 476; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 49.

⁶³ İbn Müflih, Burhânüddîn İbrâhim b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 884/1479), *el-Maksadü'l-erşed fî zikri ashâbi'l-imâm Ahmed* (nşr. Abdurrahmân b. Süleyman el-Useymin), Kahire 1410/1990, II, 451 (İbn Müflih, *el-Maksadü'l-erşed*); Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 412-413.

Onun 26 veya 28 Cemâziyelâhir günü vefat ettiği ile 658 yılında (1259) Dımaşk'ı istilâ eden Moğollar tarafından şehîd edildiği şeklinde nakledilen bilgiler⁶⁴ isabetli bulunmamıştır.

B. Hadisçiliği

1. Hadis İlmindeki Yeri ve Değeri

Şam, Mısır, Irak, Cezîre, Hicaz, Kudüs ve doğu bölgelerinin belli başlı ilim merkezlerini dolaşıp Kur'ân, fıkıh, tarih, dil ve edebiyat ilimlerinde iyi bir noktaya gelen, ancak daha çok hadis ilmi ve ricali konusundaki derin bilgisiyle meşhur olan⁶⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî 612 (1215) yılında kırk yaşını geçmiş olarak Dımaşk'a döndü ve artık yerleşik hayata geçti. İlmî yolculukları esnasında, bir kısmı yaşça kendisinden büyük, bir kısmı yaşıtı, bir kısmı ise küçük 500 civarında hocadan istifade ettiği nakledilmekte,⁶⁶ ancak bu sayının bütün hocalarını kapsamadığı anlaşılmaktadır.⁶⁷ Zira o nakilde bulunurken genellikle sünnet, sahâbe ve muhaddisler konusunda hassas davrandığı bilinen kimselerden yazmaya ve dinlemeye özen göstermiş, hassasiyet göstermeyen kimseleri terk etmiştir. İsfahan'da karşılaştığı İbn Dihye Ebû'l-Hattâb Ömer b. Hasen ed-Dânî'den (ö. 633/1235) bahsederken "tavrı hoşuma gitmiyordu, hadis âlimleri hakkında dili biraz uzundu" diyerek ondan hadis almadığını belirtmesi,⁶⁸ "müfrit bir Şii" olduğu gerekçesiyle Ebû'r-Rizâ Ahmed b. Târik el-Kerekî'den (ö. 592/1195) olduğu gibi⁶⁹ bid'at ehli kimselerden rivâyeti terk etmesi bunu göstermektedir.

Ziyâeddîn el-Makdisî, yaşadığı dönemin özellikle hadis âlimlerini en iyi tanıyanlardan biridir. O, gerek hocalarının ve gerekse döneminde yaşamış diğer pek çok şahsiyetin güvenilirlik açısından durumu hakkında önemli bilgiler aktarmış, sonradan gelenler onun verdiği bu bilgilerden hareketle birçok şahsiyeti daha yakından tanıma ve değerlendirmeye imkânı bulmuştur.⁷⁰ Muhammed

⁶⁴ İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabekî (ö. 874/1469), *ed-Delîlû's-şâfi' ale'l-Menheli's-sâfi'* (nşr. Fehim Muhammed Şeltût), Kahire ts. (Mektebetü'l-Hancı), s. 650. Eserin nâşiri, burada 658 (1259) şeklinde kaydedilmiş olan vefat tarihini müdahale ile değiştirerek 643'e (1245) çevirmiş, ancak Moğollar tarafından şehîd edildiği şeklindeki bilgi aynen kaldığı için daha garip bir durum ortaya çıkmıştır. Zira Moğollar Dımaşk'a 658 yılından sonra gelmişlerdir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XIII, 242 vd.

⁶⁵ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 49.

⁶⁶ Bir sayıma göre hocaları arasında 30 civarında hanım bulunmaktadır. Bkz. Muhammed Mutî, *et-Tenvih ve't-tebyîn*, s. 144-148.

⁶⁷ İbn Müflih, *el-Maksadü'l-ersed*, II, 450; İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 237. Hasnâ' Bekri, Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hocalarının sayısını 548 olarak tespit etmiştir. Bkz. *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 423-440.

⁶⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXII, 391.

⁶⁹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 271.

⁷⁰ el-Hüseynî, İzzüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 695/1295), *Sılatü't-Tekmile li-vefeyâti'n-nakale* (nşr. Beşşâr Arvâd Ma'rûf), Beyrut 1428/2007, I, 143; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 127-128.

Mutî' el-Hâfız, kendisine okunan ve kendisi tarafından dinlenen kitapların semâ' kayıtlarıyla ricâl kitaplarını tarayarak yaptığı araştırmada Ziyâeddîn el-Makdisî'nin 150'den fazla talebesinin ismini tespit etmiş,⁷¹ Hasnâ' Bekrî Ahmed Neccâr ise tespit ettiği ilâve isimlerle bu sayıyı 184'e ulaştırmıştır.⁷² Bir kısmı yaşıtı olan bu talebeler arasında İbn Nukta diye bilinen Ebû Bekr Muhammed b. Abdülganî el-Bağdâdî (ö. 629/1231), İbnü'l-Hâcib olarak anılan Ebû'l-Feth Ömer b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 630/1232), Ebû Abdillâh Zekiyyüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Birzâlî (ö. 636/1238), Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed b. Ezher es-Sarîfinî (ö. 641/1243), İbnü'n-Neccâr olarak şöhret yapan Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahmûd el-Bağdâdî (ö. 643/1245), Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İsa el-Makdisî (ö. 643/1245), Ebû Muhammed Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî (ö. 705/1305) ve Kâdî Ebû'l-Fazl Süleyman b. Hamza el-Makdisî (ö. 715/1315) gibi devrin pek çok meşhur ismi bulunmaktadır.⁷³ Talebelerinden Takıyyüddîn Süleyman b. Hamza el-Makdisî (ö. 715/1315) kendisinden 1000 cüz okuduğunu söylemiştir.⁷⁴

Özellikle hadis ilminde zirve yapmış bir şahsiyet olması sebebiyle arkadaşları, talebeleri ve kendisinden sonra gelenler Ziyâeddîn el-Makdisî'den övgüyle bahsetmişlerdir. İlmî seyahatlerinden ve ders halkalarından arkadaşı olup kendisini çok yakından tanıyan İbnü'n-Neccâr Muhammed b. Mahmûd el-Bağdâdî (ö. 643/1245) onun hadis ilmindeki güvenilirliğine ve derecesine hâfız, mütkın, sebt, sadûk, nebîl, huccet gibi vasıflarla işaret ettikten sonra hayat anlayışı itibariyle vera' ve takvâ sahibi, âbid ve zâhid bir kişi olduğunu söylemiş, sonra da sözünü "gözüm onun gibisini görmedi" şeklinde tamamlayarak methetmiştir.⁷⁵ Yaşıtı ve aynı zamanda talebesi İbnü'l-Hâcib Ebû Amr Osman b. Ömer el-İsnâî (ö. 646/1249) ondan bahsederken "üstadımız Ziyâeddîn el-Makdisî zamanının üstadı idi"⁷⁶ der. Ebû'l-Muzaffer Yûsuf b. Hasen b. Bedr en-Nablusî (ö. 671/1272) ise onun hakkında "hadisin sahih olanı ve olmayanı konusunda müracaat edilen son kişi idi, gözüm onun gibisini görmedi"⁷⁷ demektedir. Sonradan gelenlerden Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî (ö. 742/1341) ondan bahsederken "yaşadığı dönemde emsali yoktu"⁷⁸ der. İbn Abdülhâdî ed-Dımaşkî (ö. 744/1343) onu "Şam bölgesinin muhaddisi",⁷⁹ Şemseddîn ez-Zehebî (ö. 748/1347) "sünnetin üstadı"⁸⁰ ve "selef-i sâlihînden kalma

⁷¹ Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 284-297.

⁷² Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 458-466.

⁷³ İbn Müflih, *el-Maksadü'l-erşed*, II, 451; Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 52 vd.

⁷⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIV, 475.

⁷⁵ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*, IV, 189.

⁷⁶ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 129.

⁷⁷ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 128-129.

⁷⁸ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 238.

⁷⁹ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*, IV, 188.

⁸⁰ ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Tezkiretü'l-huffâz* (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî), Beyrut ts., IV, 1405.

biri”⁸¹ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1392) “asrının muhaddisi” ve “devrinin biricigi”⁸² Celâleddîn es-Süyûtî ise (ö. 911/1505) “hadis ilimlerinde son sözün sahibi”⁸³ ifadeleriyle övmektedir. Bunlar yanında Ziyâeddîn el-Makdisî ayrıca imam, muhaddis, hâfız, nâkîd, muhakkik, kudve, şeyhulislâm, şeyhussünne (sünnetin üstadı) ve şeyhu vaktihi (zamanının üstadı) gibi vasıflarla tanıtılmış ve övülmüştür.⁸⁴

2. Kurduğu Müesseseler

2.1. Dârulhadîs ez-Ziyâiyye

Ziyâeddîn el-Makdisî, kaynaklarda ismi Dârulhadîs ez-Ziyâiyye, Dârulhadîs ez-Ziyâiyye el-Muhammediyye, el-Medresetü’z-Ziyâiyye ve Dârussünne ez-Ziyâiyye olarak geçen⁸⁵ ve kısaca ez-Ziyâiyye olarak da bilinen bir Dârulhadîs kurmuştur.⁸⁶ Dımaşk’ta Kâsiyûn dağının eteğindeki Câmî‘u’l-Muzafferî’nin kapısının hemen karşısında,⁸⁷ babasından kendisine intikal eden bir arsa üzerine inşa edilmiş olan bu Dârulhadîs’in yapımına 602 (1205) yılında başlandıği anlaşılmaktadır.⁸⁸

Ziyâeddîn el-Makdisî, birinci şark seyahatini tamamlayıp söz konusu tarihte Dımaşk’a dönünce yerleşik hayata geçmeye karar vermiş ve bu Dârulhadîs’in temelini atarak inşaatına başlamıştır.⁸⁹ 603 (1206) yılına ait bir semâ’ kaydında hocası Ömer b. Taberzed el-Bağdâdî’den (ö. 607/1210) burada hadis dinlemiş olduğuna işaret edilmesi,⁹⁰ Dârulhadîs’in bir kısmının bu tarihte faaliyete geçtiğini göstermektedir. Ziyâeddîn el-Makdisî Dârulhadîs’in inşasını tamamen kendi imkânlarıyla gerçekleştirmiş, sadece malının ve kazancının helâl olduğuna inandığı ve güvendiği kimselerden yardım almış,⁹¹ inşaatında zaman zaman bizzat kendisi de talebeleriyle birlikte çalışmış,⁹² bundan dolayı tamamlanması uzun sürmüş ve ancak 620 (1223) yılında son şeklini alabilmiştir.⁹³

⁸¹ Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, XXIII, 126.

⁸² İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâtü’l-Hanâbile*, II, 236.

⁸³ es-Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *Tabakâtü’l-huffâz* (nşr. He-yet), Beyrut 1403/1983, s. 497.

⁸⁴ Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, XXIII, 126; Muhammed Mutî’, *el-Fethu’l-mübîn*, I, 35.

⁸⁵ İbn Tolun, *el-Kalâidü’l-cevheriyye*, I, 130.

⁸⁶ Muhammed Mutî’, *el-Fethu’l-mübîn*, I, 54.

⁸⁷ Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, IV, 49; Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 71.

⁸⁸ İbn Tolun, *el-Kalâidü’l-cevheriyye*, I, 132; Muhammed Mutî’, *et-Tenvîh ve’t-tebyîn*, s. 225.

⁸⁹ Muhammed Mutî’, *et-Tenvîh ve’t-tebyîn*, s. 105.

⁹⁰ Zâhiriyye, *Mecâmî’* nr. 116, vr. 50.

⁹¹ İbn Müflih, *el-Maksadü’l-erşed*, II, 451; Kütübî, *Fevâtü’l-Vefeyât*, III, 427.

⁹² Zehebî, *A’lâmü’n-nübelâ*, XXIII, 128.

⁹³ Muhammed Kürd Ali (ö. 1953), *Hıtâtü’ş-Şâm*, Dımaşk 1403/1983, VI, 97; Muhammed Mutî’ el-Hâfız, *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye ve mektebetühâ bi-Sâlihiyyeti Dımaşk*, Dımaşk 1427/2006, s. 13. (Muhammed Mutî’, *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye*)

Hadis yanında Kur'an ve fıkıh eğitimi de veren Dârulhadîs ez-Ziyâiyye'nin genişliği ve kapasitesi konusunda sınırlı bilgi intikal etmiştir. Ancak intikal eden dağınık bilgilerden buranın geniş bir yer olduğu anlaşılmaktadır. İki katlı olan yapının bahçesinde mescid, onun önünde kütüphane ve bir su kuyusu mevcuttur. Binada sıralanan odalarda, değişik yerlerden gelen talebeler barınır, mescitte de ders görürlerdi.⁹⁴

Dârulhadîs'in faaliyete geçmesiyle Ziyâeddîn el-Makdisî kitaplarını buranın kütüphanesine taşıdı ve burada talebeye ders okutmaya başladı. Resmî görev kabul etmedi. Çıktığı seyahatler dışında vakitlerinin tamamını burada telif, tadrîs ve ibadete ayırdı.⁹⁵ Dârulhadîs kısa sürede büyük bir şöhrete ulaştı ve Dımaşk'a ilim maksadıyla gelen talebenin mutlaka uğradığı veya ders okumak için kaldığı yerlerden biri oldu.⁹⁶ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin vefatından az bir zaman sonra 658 (1259) yılında Şam'a gerçekleşen Moğol saldırıları esnasında zarar gören Dârulhadîs, saldırıların bitmesinin ardından hemen toparlanmış ve eğitime devam edilmiştir.⁹⁷ Ancak 699 (1299) yılında Dımaşk'ı istilâ eden İlhanlıların tahribatı çok büyüktü. Şehri ele geçiren İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın (ö. 703/1304) ordusu, Dârulhadîs'e sığınan halkı dışarıya çıkarmak için binayı yıkmış, kütüphaneyi de talan etmiştir.⁹⁸ Buna rağmen Dârulhadîs yeniden toparlanmış, eğitim sürmüştü ve birçok meşhur âlimin talebelik yaptığı, bir kısmının da sonradan ders okuttuğu bir mekân olma özelliğini korumuştur.⁹⁹ Dârulhadîs ez-Ziyâiyye'de Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî (ö. 682/1283), İbnü'l-Kemâl diye bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdürrahîm el-Makdisî (ö. 688/1289), Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah es-Sa'dî (ö. 703/1303), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdülhâdî el-Makdisî (ö. 744/1343), Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm b. Abdullah el-Makdisî (ö. 748/1347), Ebû Hafs Ömer b. Sa'dullah b. Abdülehad el-Harrânî (ö. 749/1348), İbnü'z-Zemlekânî olarak bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülvâhid el-Ensârî (ö. 762/1360), İbnü'l-Kabâkabî diye meşhur olan Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Merdâvî (ö. 826/1422), Ebû'l-Hasen

⁹⁴ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 139-140; İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî (ö. 1089/1678), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb* (nşr. Abdülkâdir el-Arnâvut-Mahmûd el-Arnâvut), Dımaşk-Beyrut 1412/1991, VII, 389.

⁹⁵ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 72.

⁹⁶ Ziyâeddîn el-Makdisî, kendisi tarafından yaptırılan Dârulhadîs ez-Ziyâiyye'de ders okuttuğu gibi hemen karşısında bulunan Câmî'u'l-Hanâbile el-Muzafferî'de de zaman zaman ders okutmuştur. Burada tutulmuş semâ' kayıtlarında bunu açık olarak görmek mümkündür. Bkz. Muhammed Mutî' el-Hâfız, *Câmî'u'l-Hanâbile el-Muzafferî bi-Sâlihîyyeti Cebeli Kâsiyûn*, Beyrut 1423/2002, s. 176-182. (Muhammed Mutî', *Câmî'u'l-Hanâbile el-Muzafferî*)

⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XIII, 242-248.

⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XIV, 8-10; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XV, 713-716; Muhammed Mutî', *Câmî'u'l-Hanâbile el-Muzafferî*, s. 53-56.

⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 73. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Ziyâeddîn el-Makdisî devrinden başlayarak *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye*'de okunmuş olan birçok kitabın tutulmuş semâ' kayıtlarından örnekler yayınlamıştır. Bkz. *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye*, s. 25-178.

Ali b. Süleyman el-Merdâvî (ö. 885/1480) ve İbn Tolun diye bilinen Şemsüddin Muhammed b. Ali ed-Dımaşkî (ö. 953/1546) gibi meşhurların ders okuttuğu bilinmektedir.¹⁰⁰ Muhammed Mutî' el-Hâfiz, kaynaklardan ve semâ' kayıtlarından hareketle yaptığı araştırmada Dâruhâdis ez-Ziyâiyye'de ders vermiş 22 isim tespit etmiştir.¹⁰¹

Hicrî XII. (XVIII) asırda Dâruhâdis'in artık işlevini yitirdiği ve metrûk bir halde bulunduğu belirtilmiştir. İbn Kennân ed-Dımaşkî (ö. 1153/1740) Dımaşk'ı konu alan *el-Mürûcû's-sündüsiyye* isimli eserinde bölgeyi tanıtırken, Dâruhâdis'in harap bir vaziyette olduğunu, eğitimin durduğunu ve mekânın bir takım işgalciler tarafından ev olarak kullanıldığını söylemektedir.¹⁰² Bu tarihte sadece kütüphanesi devam eden Dâruhâdis'in arazisi ve kalıntıları Câmî'u'l-Muzafferî'nin kullanımına tahsis edilmiştir.¹⁰³

İbn Tolun ed-Dımaşkî'nin (ö. 953/1546) *el-Kalâidü'l-Cevheriyye* isimli eserini 1949 yılında neşre hazırlayan çağdaş Süriyeli âlim Muhammed Ahmed Dehman (ö. 1409/1988) düşüğü bir notta "Ben Dâruhâdis ez-Ziyâiyye'yi 12 sene önce yapı olarak ayakta gördüm. O Hanbelî Câmii'nin (Câmî'u'l-Muzafferî) batı tarafında karşısında bir yerde idi. Bugün orası Dilâ'iyye olarak bilinmektedir"¹⁰⁴ şeklinde bir bilgi aktarmış ve Dâruhâdis'in 1935'li yıllarda ayakta kalan kısmını haber vermiştir. Bu kalıntılar günümüze de intikal etmiş, esas arazisi ise işgal edilmiş ve üzerine evler inşa edilmiştir.¹⁰⁵ Dükkân, han ve arâzilerden oluştuğu söylenen¹⁰⁶ vakıf yerleri de aynı akıbete uğramış olmalıdır.

2.2. Dârukütüb ez-Ziyâiyye

Dâruhâdis'in faaliyete geçmesinden sonra Ziyâeddin el-Makdisî, kaynaklarda Mektebetü Dâruhâdis ez-Ziyâiyye ve el-Mektebetü'z-Ziyâiyye isimleriyle de anılan Dârukütüb ez-Ziyâiyye isimli kütüphaneyi oluşturmuştur. Dâruhâdis'in içinde yer alan kütüphanede başlangıçta sadece kendisinin kitapları

¹⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 74 vd.; İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 134 vd.

¹⁰¹ Muhammed Mutî', *Dâruhâdis ez-Ziyâiyye*, s. 17-18. Dâruhâdis'te kurulan ders halkalarına zaman zaman hanımlar da katılmış, semâ' kayıtlarına dayanarak yapılan bir araştırmada sadece hicrî 730-750 (1329-1349) yılları arasında vefat edenlerden Fâtüma bint Muhammed b. Cemil el-Makdisiyye (ö. 730/1329), Habîbe bint Abdurrahmân b. Ebû Bekr el-Makdisiyye (ö. 733/1332), Fâtüma bint Abdullah b. Ömer el-Makdisiyye (ö. 734/1333) ve Fâtüma bint İbrâhim b. Abdullah el-Makdisiyye'nin de (ö. 747/1346) aralarında bulunduğu yedi hanımın ismi tespit edilmiştir. Bkz. Muhammed Mutî', *a.g.e.*, s. 181-185.

¹⁰² İbn Kennân, Muhammed b. İsâ b. Mahmûd ed-Dımaşkî (ö. 1153/1740), *el-Mürûcû's-sündüsiyye el-fesîha fî Telhîsi Târihi's-Sâlihîyye* (nşr. Muhammed Ahmed Dehman), Dımaşk 1366/1947, s. 39.

¹⁰³ Muhammed Mutî', *Dâruhâdis ez-Ziyâiyye*, s. 14.

¹⁰⁴ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 139-140 (neşredenin dipnotu).

¹⁰⁵ Muhammed Mutî', *Dâruhâdis ez-Ziyâiyye*, s. 14.

¹⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, II, 99; İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 139.

vardı.¹⁰⁷ O, o güne kadar gerçekleştirdiği ilmî seyahatleri esnasında gittiği yerlerde pek çok kitap okumuş,¹⁰⁸ satın alma yoluyla birçok kitaba sahip olmuş,¹⁰⁹ daha sonra bunları kütüphaneye vakfetmiş ve kütüphanenin temelini bunlarla atmıştır.¹¹⁰ İlerleyen zamanda eser istinsah etmeye ve satın almaya devam etmiş ve bu yolla kütüphaneyi zenginleştirmiştir.¹¹¹

Gün geçtikçe kitap sayısı artan ve kısa süre içerisinde şöhrete ulaşan kütüphaneye Ziyâeddîn el-Makdisî kitap bağışısı yapılması için çağırıda bulunmuş, kütüphaneye ilginin arttığını, ayrıca okuyucusunun ve araştırmacısının çoğaldığını gören Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620/1223), Bahâ Abdurrahmân b. İbrâhim b. Ahmed el-Makdisî (ö. 624/1226), Abdülazîz b. Abdülmelik el-Makdisî (ö. 634/1236), İbnü'l-Hâcib diye bilinen Ebû Amr Osman b. Ömer el-Mısri (ö. 646/1248), İbn Hâmil olarak bilinen Muhammed b. Abdülmün'im el-Harrânî (ö. 671/1272), İbnü'l-Buhârî diye meşhur olan Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kardeşinin oğlu Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid el-Makdisî (ö. 690/1291) ve Ali b. Mesûd el-Mavsîlî el-Halebî (ö. 704/1304) gibi birçok kimse kendi şahsî kitaplarını buraya vakfetmişlerdir.¹¹²

Bir kısmı akrabalarından, hocalarından ve talebelerinden, bir kısmı da kendisiyle ilgisi bulunmayan bu kimselerin gerek hayatında ve gerekse vefatından sonra kitaplarını bağışlamalarıyla kitap sayısı hayli artan kütüphane, özellikle hadis eserleri açısından zengin bir muhtevaya sahipti.¹¹³ Kütüphanede hicrî III. (IX) ve IV. (X) asırlarda telif ve istinsah edilmiş birçok eser mevcuttu.¹¹⁴ Kitaplar arasında Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) 266 (879) istinsah tarihli *Mesâilü'l-İmâm Ahmed*'i ve en-Nesâî'nin (ö. 303/915) 355 (965) istinsah tarihli *es-Sünen*'inin nüshaları yanında, dört mezhep imamının kendi el yazılarıyla yazılmış eserlerinin, ayrıca Tevrat ve İncil nüshalarının varlığından da bahsedilmektedir.¹¹⁵

¹⁰⁷ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 131.

¹⁰⁸ Bugün Dârulkütüb ez-Zâhiriyye'de korunan ve Dârulkütüb ez-Ziyâiyye'nin kitaplarını da bünyesinde bulunduran Mektebetü'l-Ömeriyye'nin fihristi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, kütüphanede Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hattıyla kaleme alınmış bir kısmı kendi kitapları, bir kısmı da istinsahı olan 60 kûsür yazma tespit edilmiştir. Bkz. Hasnâ Bekri, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 391.

¹⁰⁹ Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 65-66.

¹¹⁰ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XIV, 473; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XIII, 181; İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 131.

¹¹¹ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 427.

¹¹² Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 49; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XIV, 475; İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 132.

¹¹³ Kütüphanenin oluşturulmasından önce vefat eden Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdisî'nin (600/1203) zengin muhtevaya sahip kütüphanesi de sonradan buraya intikal etmiştir. Bkz. İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 132.

¹¹⁴ Esmâ el-Himsî, *el-Medresetü'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1967, s. 85; Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 247.

¹¹⁵ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 138; Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 247.

Telif hayatına başladığı andan itibaren vefat tarihi olan 643 (1245) yılına kadar geçen zaman diliminde kaleme aldığı 150'nin üzerindeki eserini de muhtevasında bulunduran kütüphane, gerek Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatında ve gerekse vefatından sonra çok kimsenin kaynak bulmak ve okumak için müracaat edip istifade ettiği bir mekân olmuş, ancak ilerleyen zamanda birçok olumsuzluk da yaşamış, bu esnada kitapları bazen eksilmiş bazen çoğalmıştır. Kütüphane ilk olarak hicri 658 (1259) yılında Moğolların Dımaşk'a saldırısı esnasında zarar görmüş,¹¹⁶ ancak en büyük tahribatı 699 (1299) tarihinde İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın (ö. 703/1304) Dımaşk'ı ele geçirdiği günlerde yaşamıştır.¹¹⁷ Saldırlardan korunmak için binaya sığınan halka karşı harekete geçen İlhanlı ordusu Dârulhadîs'i tahrip etmiş, bu esnada kütüphanedeki kitapların bir kısmı yağmalanarak çarşı-pazarda yok pahasına satılmıştır.¹¹⁸ ez-Zehabî (ö. 748/1347), buna rağmen kütüphanenin bir müddet sonra toparlandığını ve yeniden ilim ehlinin ve talebenin istifade ettiği bir mekân olmaya devam ettiğini haber vermektedir.¹¹⁹ Moğol istilâsından yaklaşık bir asır sonra 803 (1400) yılında Dımaşk'ı istilâ eden Timur'un (ö. 808/1405) ordusunun da kütüphaneye ve kitaplara büyük zarar verdiği belirtilmiştir.¹²⁰

Dârulkütüb ez-Ziyâiyye özellikle Zügnüş diye bilinen Ahmed b. Muhammed eş-Şîrâzî (ö. 771/1369), Ömer b. Abdullah es-Sa'dî el-Makdisî (ö. 781/1379) ve Muhibbû's-Sâmit diye meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah es-Sa'dî el-Makdisî (ö. 789/1387) gibi kimselerin burada görev yaptıkları dönemlerde güzel bir şekilde korunarak istifadeye açık tutulmuş, ancak zaman içinde ödünce verilen bazı kitaplar görevlilerin ihmalkâr davranıp takip etmemeleri sonucunda geri gelmemiş,¹²¹ bir kısmı ise çeşitli yollarla özel bazı şahısların kitaplıklarına intikal etmiştir.¹²² Bu kitapların bir kısmı sonradan araştırılıp yerleri tespit edilmiş ve kütüphaneye iadesi sağlanmıştır. İbn Tolun ed-Dımaşkî (ö. 953/1546) hicri X. (XVII) asrın başında vefat eden ve kütüphanenin hâfiz-ı kütüplüğünü yapan hocası İbnü'l-Mibred diye meşhur Cemâleddin

¹¹⁶ el-Yûnîni, Ebû'l-Feth Mûsâ b. Muhammed (ö. 726/1326), *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarabâd 1374/1954, I, 351 vd.

¹¹⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XV, 713-716; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 49.

¹¹⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XIV, 8-10; Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 398-399.

¹¹⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIV, 475.

¹²⁰ Muhammed Mutî', *el-Fethu'l-mübîn*, I, 56.

¹²¹ Dârulkütüb ez-Ziyâiyye'nin kitaplarından İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) birkaç yük kitap götürmüş, İbn Nâsiruddîn diye bilinen Şemsüddîn Muhammed b. Abdullah ed-Dımaşkî (ö. 842/1438), İbnü'l-Haydarî olarak şöhret yapan Kutbüddîn Muhammed b. Muhammed ez-Zebidî (ö. 894/1488) ve İbn Züreyk olarak tanınan Kâdî Nâsiruddîn Muhammed b. Ebû Bekr el-Makdisî de (ö. 900/1494) ihtiyaç duydukları kitapları alıp götürmüşlerdir. Bu konuda bkz. İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 138.

¹²² Muhammed Mutî', *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 256-257.

Yûsuf b. Hasen b. Abdülhâdî es-Sâlihî' den (ö. 909/1503) nakil ile kütüphanede 2000 civarında eser bulunduğunu bildirmektedir.¹²³

Hicrî XI. (XVII) yüzyılda Dârulhadîs'te eğitim tamamen durmuş, bina ve arazisi işgale uğramış, ancak kütüphane varlığını ve işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Hicrî 1270'li yıllarda (1853) kitapların daha iyi korunması maksadıyla kütüphane Dârulhadîs el-Ömeriyye kütüphanesine nakledilmiş, buranın gerek güvenlik ve gerekse fizikî şartlar açısından yetersiz kalması üzerine de Dârul-kütüb ez-Zâhiriyye'ye taşınmıştır.¹²⁴ Dârulkütüb ez-Ziyâiyye'nin günümüze ulaşan kitaplarının tamamına yakını bugün burada korunmaktadır.¹²⁵

C. Eserleri

Büyük bir kısmı hadîse dair olmakla birlikte konuları itibariyle çeşitlilik gösteren Ziyâeddîn el-Makdisî'nin eserlerinin sayısı konusunda farklı bilgiler intikal etmiştir. ez-Zehabî (ö. 748/1347) onun 15,¹²⁶ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1392) 36,¹²⁷ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) ise 23 kitabının ismini zikretmiştir.¹²⁸ Bugün Dârulkütüb ez-Ziyâiyye'nin eserlerinin de bulunduğu Zâhiriyye kütüphanesinin hadîse dair eserlerinin fihristini hazırlayan Nâsiruddîn el-Elbânî (ö. 1420/1999) onun bir kısmı kitap, bir kısmı da cüz olan 65 telifine işaret etmiştir.¹²⁹ Ziyâeddîn el-Makdisî ve hadîs ilmindeki yeri konusu üzerinde çalışan Hasnâ' Bekrî Ahmed Neccâr yaptığı araştırmada onun 16'sı matbû, 57'si yazma, 50'si de mechûl 123 eserini tespit etmiş, ancak bunların

¹²³ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 140. İbnü'l-Mibred'in, kütüphanede görev yaptığı dönemde mevcut eserlerin bir fihristini yaptığı bilinmekte, son zamanlarda yazma nüshası tespit edilip yayınlanan (*Fihristü'l-kütüb el-mevkûfe*, nşr. Muhammed Hâlid el-Harse, Dimaşk 1417/1996) bu fihristten, o dönemde kütüphanede çoğu cüzlerden ibaret 2645 parça eserin bulunduğu görülmektedir. Bkz. Muhammed Mutî, *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye*, s. 273.

¹²⁴ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 138 (neşredene ait 2 no.lu dipnot). Son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda Dârulkütüb ez-Ziyâiyye'ye ait kitapların Mektebetü Dârulhadîs el-Ömeriyye'ye nisbet edildiği ve hataya düşüldüğü görülmektedir. Dârulkütüb ez-Ziyâiyye fizikî şartlar ve güvenlik açısından yetersiz kaldıktan sonra kitapları Mektebetü Dârulhadîs el-Ömeriyye'ye intikal etmiş, intikal esnasında kitaplara bu kütüphanenin mührü vurulmuş ve buranın kitabı olarak değerlendirilmiştir. Ancak kitaplar incelendiğinde Dârulkütüb ez-Ziyâiyye'ye ait kitapların hepsinde ez-Ziyâiyye vakfının kaydı bulunduğu da görülmektedir. Bu konuda bkz. Muhammed Mutî, *et-Tenvih ve't-tebyin*, s. 248.

¹²⁵ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 398.

¹²⁶ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 128.

¹²⁷ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 238-239.

¹²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (ö. 852/1448) *el-Mu'cemü'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres* (nşr. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlı), Beyrut 1415/1994, II, 431. (İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müesses*)

¹²⁹ el-Elbânî, Nâsiruddîn (ö. 1420/1999), *Fihristü mahtûtâti Dârulkütübîz-Zâhiriyye - el-Müntehab min mahtûtâti'l-hadîs*, (nşr. Meşhûr Hasan Âlü Selmân), Riyad, 1422/2001, s. 440-456. (Elbânî, *el-Müntehab min mahtûtâti'l-hadîs*)

daha fazla olması gerektiğine işaret etmiştir.¹³⁰ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin hayatını ve eserlerini müstakil bir çalışmada ele alan Muhammed Mutî el-Hâfîz'in araştırmalarında bu sayı 140'ı geçmektedir.¹³¹ Müellifin *es-Sünen ve'l-ahkâm* isimli eserini neşre hazırlayan Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe ise kaleme aldığı mukaddimede tespit ettiği yeni eserlerle bu sayıyı 152'ye çıkarmıştır.¹³² Bu eserlerden günümüze ulaşanların büyük bir kısmı müellif nüshası olarak Dımaşk'ta Zâhiriyye kütüphanesinde bulunmaktadır.

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin farklı konularda telif edilmiş olan eserlerini şöylece tasnif etmek mümkündür:

Kur'ân

1. *Fezâilü'l-Kur'âni'l-Azîm*¹³³
2. *İhtisâsü'l-Kur'ân bi'avdihî ile'rahîmi'r-rahmân*¹³⁴

Hadis ve Hadis Ricâli

1. *el-Ehâdisü'l-muhtâra*¹³⁵
2. *es-Sünen ve'l-ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm*¹³⁶
3. *en-Nehyü an sebbi'l-ashâb vemâ fihî mine'l-ismi ve'l-ikâb*¹³⁷
4. *Fezâilü'l-a'mâl*¹³⁸

¹³⁰ Hasnâ' Bekri, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 150 vd.

¹³¹ Muhammed Mutî, *et-Tenvîh ve't-tebyîn*, s. 312-353.

¹³² Ziyâeddîn el-Makdisî (ö. 643/1245), *es-Sünen ve'l-ahkâm ani'l-Mustafâ aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm* (nşr. Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe), Cidde 1425/2004, I, 71-117 (neşredenin mukaddimesi). (Ziyâeddîn el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-ahkâm*)

¹³³ Kur'ân'ın fazileti, onu öğrenmenin ve öğretmenin sevabı, doğru ve güzel okumanın önemi ve bazı sûrelerin fazileti gibi konuları ihtiva eden eser, Salâh b. Âyid eş-Şellâhî tarafından neşre hazırlanmış ve yayınlanmıştır (Beyrut 1421/2000).

¹³⁴ Kur'ân-ı Kerîm'in Cenâb-ı Hak tarafından gönderildiğini inkâr eden bazı kimselere cevap vermek üzere kaleme alınmış bir risale olup neşedilmiştir (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey', Riyad 1409/1989).

¹³⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin en önemli ve hacimli eseridir. İleride detaylı olarak ele alınacak ve tanıtılacaktır.

¹³⁶ Kısaça *el-Ahkâm* olarak da bilinen ve Ziyâeddîn el-Makdisî tarafından tamamlanamamış olan eser, ahkâma dair 6397 rivâyet ihtiva etmektedir. Müellife ait nüshası esas alınarak Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ukâşe tarafından tahkik edilmiş ve altı cilt halinde neşredilmiştir (Cidde 1425/2004).

¹³⁷ Sahâbe hakkında saygısızca söz söyleyen ve bunları yayan kimselere cevap vermek, ayrıca bu davranışa terettüp eden günah ve cezaya işaret etmek üzere kaleme alınmış bir eserdir. Muhyiddin Necib (Kuveyt-Beyrut 1413/1992), Muhammed Ahmed Âşûr-Cemâl Abdülmün'im el-Kûmî (Kahire 1994; Beyrut 1994) ve Abdurrahmân b. Abdullah et-Türkî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Beyrut 1415/1994; Kahire 2009).

¹³⁸ Abdest ve namazdan başlayarak ibadetlerin daha sonra da zikirlerin faziletine dair 778 rivâyeti senetsiz olarak ihtiva eden eser birçok defa yayınlanmıştır (nşr. Ali Rahmî, Kahire 1970(?); Kahire 1404/1984; nşr. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut 1405/1985; nşr. Mecdî es-Seyyid

5. *el-Udde li'l-kerbi ve'ş-şidde*¹³⁹
6. *el-Emru bi't-tibâ'i's-sünen ve'ctinâbi'l-bida*¹⁴⁰
7. *Fazlu'l-hadîs ve ehlüh*¹⁴¹
8. *Kitâbü'l-îmân ve mebânî'l-İslâm*¹⁴²
9. *Kitâbü'l-ilm*¹⁴³
10. *Sıfatü'n-nebi ve cemîlü ahlâkîhi ve edebîhi*¹⁴⁴
11. *Sıfatü'l-cenne*¹⁴⁵
12. *el-Emrâz ve'l-keffârât ve't-tıb ve'r-rukayyât*¹⁴⁶
13. *en-Nasîha*¹⁴⁷
14. *Zikru'l-Müsâfaha*¹⁴⁸
15. *Risâle fî hükmi sıyâmi yevmi'ş-şekk*¹⁴⁹

İbrâhim, Riyad 1407/1987; nşr. Gassân İsâ Muhammed Hermas, Beyrut 1407/1987; Beyrut 1988; nşr. Ahmed Ubeyd ed-Di'âs, Beyrut 1413/1993).

¹³⁹ Üzüntülü ve sıkıntılı zamanlarda okunacak dualarla ilgili 60 rivâyet içeren bir eser olup basılmıştır (nşr. Yasir b. İbrâhim b. Muhammed, Kahire 1414/1994).

¹⁴⁰ Bid'at olarak değerlendirilen bazı konulara dikkat çekmek, bunların yerine sünnete dayanan davranışlara yönlendirmek amacıyla kaleme alınmış, *İttibâ'u's-sünen ve'ctinâbi'l-bida* ismiyle de baskıları yapılmıştır (nşr. Muhammed Bedreddin el-Kahveci, Dimaşk 1407/1987; nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamid el-Halebî, Demmâm 1409/1988).

¹⁴¹ Hadis ilmi ve muhaddislerin faziletinden bahseden eserin birkaç varaklık kısmı müellif hattıyla günümüze ulaşmıştır (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 107, vr. 140-146).

¹⁴² İman ve İslâm konularına dair hadislerin derlendiği bir eser olup yazma bir nüshası müellif hattıyla Zâhiriyye kütüphanesinde bulunmaktadır (Mecâmî' nr. 21, vr. 56-60).

¹⁴³ İlmin önemi, fazileti ve buna teşvik eden bazı hadislerden oluşan bu eserin bir varaklık bir kısmı müellif hattıyla Zâhiriyye kütüphanesindedir (Mecâmî' nr. 21, vr. 60).

¹⁴⁴ Hz. Peygamber'in şemâilî ile ilgili olan bu risale senetleriyle beraber sekiz rivâyet içermektedir. Ahmed Fevâz Zemerlî tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1425/2004).

¹⁴⁵ Cennet ve nimetleri konusunda 212 rivâyet ihtiva eden bu eser günümüze ulaşmış ve neşredilmiştir (nşr. Sabri b. Selâme Şâhin, Riyad 1423/2002).

¹⁴⁶ Tıbb-ı Nebevî ile ilgili 91 rivâyet içeren bu eser Mecdi Fethî es-Seyyid tarafından *et-Tıbbü'n-Nebevî* (Tanta 1409/1989), Ebû İshâk el-Huveynî tarafından *el-Emrâz ve'l-keffârât ve't-tıb ve'r-rukayyât* (Kahire 1415; 1420/1999), Muhammed Hasan Muhammed İsmâil tarafından da *et-Tıb ve'r-rukayyât ve'l-emrâz ve'l-keffârât mine'l-hadîsi'n-nebeviyyi'ş-şerîf* adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1424/2003).

¹⁴⁷ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin yaşadığı dönemde Cezîre ve Dimaşk'ı Eyyübîler adına yöneten, ancak dinî ve ahlâkî konularda pek hassas davranmayan el-Melikü'l-Eşref lakaplı Ebu'l-Feth Mûsâ b. Ebû Bekr el-Eyyübî'ye (ö. 635/1237) tavsiyelerde bulunmak amacıyla kaleme alınmış bir risâledir. Altı âyet ve yirmi yedi hadis ihtiva eden bu risâle *Nasihatü'l-Melikü'l-Eşref* ismiyle yayınlanmıştır (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamid el-Halebî, *Mecelletü'l-Hikme*, 3, Manchester-Britanya 1415/1994, s. 215-247).

¹⁴⁸ Tokalaşma konusunda 15 rivâyet ihtiva eden bir cüz olup yayınlanmıştır (nşr. Amr Abdül-mün'im Süleym, Tanta 1424/2003).

¹⁴⁹ Ramazan'ın başlangıcında görülen yevm-i şekk'te oruç tutmanın hükmü hakkında olup neşredilmiştir (Dimaşk 1963).

16. *Zikru tahrîmi'l-müskir*¹⁵⁰
17. *Sebetü's-semâ*¹⁵¹
18. *Meşâyihu'l-icâze*¹⁵²
19. *Cüz'ün fi'z-zebbi ani'l-Îmâm et-Taberânî*¹⁵³
20. *Cüz'ün fihi hadîsü'l-kulleteyn bi-cemi'i turukihî's-sâbiti*¹⁵⁴
21. *Cüz'ün fihi'r-ruvâtü an Ebi'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc en-Nisâburî*¹⁵⁵
22. *Ehâdisü Ebî Abdurrahmân Abdullah b. Yezîd el-Mukrî mimmâ vâfeka rivâyete'l-Îmâm Ahmed*¹⁵⁶
23. *Cüz'ün fihi zikru salâti'l-Mustafa sallallahü aleyhi ve sellem halfe Ebî Bekr es-Siddîk*¹⁵⁷
24. *Hamsetü ehâdîse müselselât*¹⁵⁸

¹⁵⁰ *Zemmü'l-müskir* adıyla da bilinen bu eser içkinin haramlığına, zararlarına ve içenin cezasına dair rivâyetleri içermekte, yazma bir nüshası İrlanda-Dublin'de bulunmaktadır (Chester Beatty nr. 3854, vr. 47-49).

¹⁵¹ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin ilmî seyahatlerinden, bu seyahatler esnasında istifade ettiği ve icâzet aldığı hocalarından, okuduğu kitaplardan ve beraberinde derslere iştirak eden arkadaşlarından bahsettiği bir eseridir. Tamamlanmadığı anlaşılan bu eserin günümüze ulaşan kısmı *Sebetü mesmû'âti'l-îmâm el-Hâfız Ziyâüddîn Muhammed b. Abdülvâhid el-Makdisî* adıyla neşredilmiştir (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Beyrut 1420/1999).

¹⁵² Ziyâeddîn el-Makdisî'nin, icâzet aldığı hocalarını konu ettiği bir eseridir. Eserin sadece üçüncü cüzü müellif hattıyla günümüze ulaşmıştır (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 46, vr. 265-276).

¹⁵³ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî'nin (ö. 360/970) cerhi konusunda ortaya atılan bazı iddialara karşı onu müdâfaa etmek üzere kaleme alınmış muhtasar bir risâle olup neşredilmiştir (nşr. Nizâm b. Muhammed Sâlih Ya'kûbî, Beyrut 1430/2009, *Silsiletü likâi'l-aşri'l-evâhir bi'l-Mescidi'l-Haram* içinde, XI, 132. risâle).

¹⁵⁴ Kulleteyn olarak bilinen ve bazı âlimler tarafından delil olmaya elverişli olmadığı belirtilen muşur hadisin bütün tariklerini bir araya getirmek suretiyle müdâfaa eden bir cüz olup neşredilmiştir (nşr. Halid b. Hâyif b. Ureyc el-Matîrî, Beyrut 1433/2012; nşr. Yûsuf b. Muhammed Mervan el-Özbekî, Beyrut 1433/2012).

¹⁵⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî bu cüzde kendisinden başlayarak Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'ye (ö. 261/874) ve onun tarikıyla da Hz. Peygamber'e ulaşan on farklı isnadı zikretmiş ve Müslim ile olan güçlü bağına işaret etmiştir. Cüz, Ebû Yahyâ Abdullah el-Künderî tarafından tahkik edilmiş ve *ez-Zehabî'nin* (ö. 748/1347) *Tercemetü'l-Îmâm Müslim ve ruvâtü Sahîhihi* isimli eseriyile birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1416/1996).

¹⁵⁶ Kaynaklarda kısaca *Cüz'ü muvâfakâti Abdillâh b. Yezîd el-Mukrî'* olarak da geçen ve Abdullah b. Yezîd el-Mukrî'nin (ö. 213/828) rivâyetlerinden altmış dokuz adedini ihtiva eden bir cüz olup Âmir Hasan Sabri tarafından başkalarına ait birkaç cüzle birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1418/1998).

¹⁵⁷ Peygamber Efendimizin Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) peşinde namaz kıldığına dair rivâyetlerin derlendiği bir cüz olup yayınlanmıştır (nşr. Nizâm Muhammed Sâlih Ya'kûbî, Beyrut 1432/2011, *Silsiletü likâi'l-aşri'levâhir bi'l-Mescidi'l-Haram* içinde, XI, 150. risâle).

¹⁵⁸ Beş müselsel hadisi senetleriyle birlikte ihtiva eden bir cüz olup neşredilmiştir (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Beyrut ts. Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye).

25. *er-Ruvâtü'l-erbeate aşer*¹⁵⁹
26. *Cüz'ün fîhi ehâdisü avâlin ve hikâyât ve eş'âr*¹⁶⁰
27. *Muvâfakâtü'l-Eimmeti'l-hamse*¹⁶¹
28. *Avâlî'l-esânîd*¹⁶²

Siyer ve Tarih

1. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*¹⁶³
2. *Min menâkıbi Ca'fer b. Ebî Tâlib*¹⁶⁴
3. *Min menâkıbi Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib*¹⁶⁵
4. *Fezâilü'ş-Şâm*¹⁶⁶
5. *Menâkıbü'ş-şeyh Ebî Ömer el-Makdisî*¹⁶⁷

¹⁵⁹ Buhârî, Müslim ve başka âlimlerin hocaları arasında bulunan ve Ziyâeddîn el-Makdisî'nin de kendilerine kadar ulaşan senedi bulunan Abdullah isimli ondört râviyi konu eden bir cüz olup yazma nüshası Zâhiriyye kütühanesinde bulunmaktadır (Mecâmî' nr. 106, vr. 110-135).

¹⁶⁰ Müellife âli isnatla ulaşan bazı hadisler ihtiva eden bir cüz olup sonuna hikâye ve şiirler eklenmiştir (nşr. Muhammed b. Nâsir el-Acemî, Beyrut 1430/2009, *Silsiletü'lîkâil-âşri'levâhir bi'l-Mescidi'l-Haram* içinde, XI, 130. risâle).

¹⁶¹ Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin bir hocadan rivâyet etmede ittifak ettikleri sekiz hadisin müellife ulaşan âli senetlerini ihtiva eder. Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından tahkik edilmiş ve *et-Tenvîh ve't-tebyîn* isimli telif eseriyle birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1999).

¹⁶² Ziyâeddîn el-Makdisî bu eserinde, Hz. Peygamber'le arasında uzun zaman bulunmasına rağmen kendisine sadece yedi râvîlik âli isnadla ulaşan hadisleri derlemiştir. 14 sahâbiden 52 rivâyet içeren bu eser yayınlanmıştır (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dımaşk 1428/2008).

¹⁶³ Hz. Peygamber'in hayatını ve diğer peygamberlere olan üstünlüğünü konu alan eserden yazma bazı kısımlar günümüze intikal etmiştir (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 85, vr. 265-272; Mecâmî' nr. 110, vr. 204-213).

¹⁶⁴ Önemli sahâbilerden olup Ca'fer et-Tayyâr olarak da bilinen Mûte savaşının (8/629) şehid kumandanı Ca'fer b. Ebî Tâlib'in faziletini konu alan 17 rivâyet ihtiva etmektedir. Muhammed Hasan Âl-i Yâsin tarafından neşre hazırlanarak basılmıştır (Bağdad 1389/1969).

¹⁶⁵ Ca'fer b. Ebî Tâlib'in oğlu olup Habeşistan hicretleri esnasında burada doğan cömertliği ile meşhur genç sahâbi Abdullah'ın fazileti ile ilgili dört rivâyet ihtiva eden bir cüzdür. Eksik olduğu anlaşılan bu cüz, müellife ait *el-Müntekâ min ahhâri'l-Esma'*'yi yayınlayan Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından neşre hazırlanarak aynı eserin sonunda basılmıştır (Dımaşk 1987, s. 162-167).

¹⁶⁶ Haçlıların Şam ve Filistin bölgeleri ile Kudüs şehri ele geçirdikleri dönemde bölgenin fazileti ve müslümanlar açısından önemine vurgu yapmak için kaleme alınmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) *Müntekâ min fezâilü'ş-Şâm* adıyla işaret ettiği ve daha önce bu konuda yazılan bir kitaptan seçmeler yapılarak derlendiği anlaşılan bu eser üç cüzden oluşmaktadır. Birinci cüzü Dımaşk, ikinci cüzü Kudüs, üçüncü cüzü de Şam ve Filistin bölgelerindeki diğer yerlerin faziletine dair rivâyetleri toplayan eserin sadece Kudüs'le ilgili ikinci kısmı günümüze ulaşmış ve *Fezâilü Beyti'l-Makdis* adıyla yayınlanmıştır (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız, Dımaşk 1405/1985; 1408/1988).

¹⁶⁷ İki cüzden oluşan bu eserde, Makdisî âilesinin Cemmâ'îl'den ayrıldıktan sonra önderi konumunda bulunan ve ilmi, zühdü ve takvasıyla meşhur olan Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî'nin (ö. 607/1210) hayatı, ahlâkı, hocaları, rivâyetleri, faziletleri, kerametleri ve şiirleri gibi konular ele alınmıştır. İsmi belirtilmeyen bir kişi tarafından ihtisar da

6. *el-Hikâyyâtü'l-muktebese fî kerâmâti meşâyihî'l-erdi'l-mukaddese*¹⁶⁸
7. *Sebebü hicreti'l-Mekâdiseti ve kerâmâti meşâyihim*¹⁶⁹
8. *el-Müntekâ min ahbâri'l-Esma'i*¹⁷⁰

Başkalarının Eserleri Üzerine Yaptığı Çalışmalar

1. *ez-Ziyâdât alâ Sülâsiyyâti'l-İmâm Ahmed*¹⁷¹
2. *Ehâdis sahiha mimmâ ravâhâ Müslim b. Haccâc en-Nisâburî beyne'l-Mustafâ ve beynehû tis'ate neferin*¹⁷²
3. *eş-Şâfi fî's-sünen ale'l-Kâfi*¹⁷³

edilmiş olan (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 9, vr. 120-127) eserin aslı günümüze ulaşmış ve tahkik edilerek neşredilmiştir (nşr. Ebû Yahyâ Abdullah el-Künderî-Ebû Ahmed Hâdi el-Mürri, Beyrut 1418/1997).

¹⁶⁸ Ziyâeddîn el-Makdisî'nin Kudüs ve çevresinde yaşayan birçok zatın olağanüstü hallerini anlattığı bir eserdir. Alfabetik olan ve günümüze sadece üçüncü cüzü ulaşan (Zâhiriyye, Hadis 248, vr. 89-99) eserin bu kısmı Daniella Talmon-Heller tarafından tahkik edilerek İngilizce'ye tercüme edilmiş ve bir değerlendirme yazısı ile birlikte "The Cited Tales of the Wondrous Doings of the Shaykhs of the Holy Land by Dîya al-Din Abu Abd Allah Muhammad b. Abd al-Wahid al-Makdisî (569/1173-643/1245): Text, Translation and Commentary" adı altında yayınlanmıştır (*Crusades*, I (Londra 2002), s. 111-154).

¹⁶⁹ Makdisî ailesinin Kudüs'ten Dimaşk'a göç sebebi ve bu âilenin yetiştirdiği âlimlerin faziletlerini anlatan on cüzlük bir eserdir. Yine müellife nisbet edilen ve günümüze ulaşmayan *Siyeru'l-Mekâdisi* isimli eserin de bu eser olduğu tahmin edilmektedir. Eserin 12 varaklık bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 71 vr. 87-99).

¹⁷⁰ İbn Zebr olarak bilinen Abdullah b. Ahmed er-Rabeî'nin (ö. 329/940) kaleme aldığı *Ahbâru'l-Esma'i* adlı eserinden seçmeler yapılarak telif edilmiş iki cüzlük bir eser olup farklı neşirleri bulunmaktadır (nşr. İzzeddîn et-Tenühî, Dimaşk 1354/1936; nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfiz, Dimaşk 1987).

¹⁷¹ Muhibbüddîn İsmâil b. Ömer el-Makdisî'nin (ö. 613/1216) Ahmed b. Hanbelî'nin *Müsned*'indeki senedi üç râviden oluşan rivâyetleri topladığı *es-Sülâsiyyât*'ında Ziyâeddîn el-Makdisî'nin eksik olduğunu tespit ettiği rivâyetleri de eklemek suretiyle meydana getirilmiş bir eserdir. Yazma bir nüshası günümüze ulaşan bu eser (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 98, vr. 173-201), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed es-Seffârîni (ö. 1188/1774) tarafından *Şerhu Sülâsiyyâti Müsnedi'l-İmâm Ahmed* adıyla serhedilmiş ve iki cilt olarak yayınlanmıştır (nşr. Züheyr eş-Şâviş, Beyrut-Dimaşk 1399/1978).

¹⁷² Sonradan gelenler tarafından kısaca *Tüsâ'iyâtü Müslim fî Sahihihi* şeklinde de isimlendirilmiş olan bu eserde Ziyâeddîn el-Makdisî, hicrî III. (IX) asırda az rastlanan dokuz râvili senetlerden Müslim'in *el-Câmi'u's-sahih*'inde bulunanlar üzerinde araştırma yapmış ve tespit ettiği üç rivâyeti bu cüzde bir araya getirmiştir. Cüz Muhammed Mutî' el-Hâfiz tarafından neşre hazırlanmış ve yayınlanmıştır (Beyrut ts. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye).

¹⁷³ Dayısı ve hocası İbn Kudâme el-Makdisî'nin (ö. 620/1223) Hanbelî mezhebine delil teşkil eden ahkâm hadislerinden oluşturduğu *el-Kâfi* isimli eseri üzerine bir çalışmasıdır. Eserde hadisler etraf esasına göre tertip edilmiş, kaynakları belirtilmeyen hadislerin tahriri yapılmış, her hadisin başına sahâbî râvisi ilâve edilmiş ve metinler arasındaki farklara işaret edilmiştir. Eserin eksik yazma bir nüshası Zâhiriyye kütüphanesinde, bir cilt içinde üç cüz ve bir varaklık bir ek halinde bulunmaktadır (Mecâmî' nr. 21, vr. 1-15; vr. 19-34; vr. 35-50; vr. 16).

4. *Min kelâmi'l-Hâfız Ziyâüddîn alâ şey'in min ehâdîse el-Cem'û beyne's-Sahîhayn li'l-Humeydî*¹⁷⁴

5. *İstidrâkât alâ kitâbi Dürerü'l-eser li'l-Hâfız Abdülganî el-Makdisî*¹⁷⁵

6. *Cüz'ü'l-evhâm fî meşâyihü'nübel*¹⁷⁶

7. *İhtisârü "Kitâbi'l-Elkâb li's-Şîrâzî"*¹⁷⁷

Küçük Hacimli Risâle ve Cüzler

1. *Ehâdis*¹⁷⁸

2. *Ehâdis min kitâbi'l-Müstedrek li'l-Hâkim*¹⁷⁹

3. *İhtiyârât şî'riyye*¹⁸⁰

4. *Hadîsü İbn Ebî'l-Mekârim*¹⁸¹

5. *el-Ehâdisü'l-müselselât*¹⁸²

6. *Ahbâr ve Eş'âr*¹⁸³

7. *el-Muvâfakât el-avâlî*¹⁸⁴

8. *Muvâfakâtü Hişâm b. Ammâr*¹⁸⁵

¹⁷⁴ Endülüslü âlimlerden Ebû Abdillâh Muhammed b. Fütûh el-Humeydî'nin (ö. 488/1095) *el-Cem'û beyne's-Sahîhayn* isimli eserinde gördüğü eksiklikleri telâfi etmek ve hataları tashih etmek maksadıyla kaleme aldığı bir eserdir. Müellif hattıyla günümüze ulaşmıştır (Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 85, vr. 177-185).

¹⁷⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî bu eserinde Cemmâ'îli diye bilinen hocası Abdülganî el-Makdisî (ö. 600/1203) tarafından, Hz. Peygamber'in Cevâmiu'l-kelim türü hadislerini bir araya getirmek maksadıyla kaleme alınan ve günümüze intikal etmeyen *Dürerü'l-eser* isimli eserinde gördüğü eksikliklere ve tespit ettiği bazı hatalara işaret etmiştir. Eserin yazma bir nüshasının günümüze ulaştığı belirtilmektedir. Bkz. *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabî el-İslâmî : el-Hadisü'n-Nebevî ve ulûmühü* (nşr. el-Mecmau'l-Meliki), Amman 1412/1992, I, 182. (*el-Fihrisü's-şâmil : el-Hadis*)

¹⁷⁶ Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in (ö. 571/1176), *Kütüb-ü sitte* müelliflerinin hocalarını tanıtmak maksadıyla kaleme aldığı *el-Mu'cemü'l-müştemil alâ zikri esmâi süyühî'l-eimmeti'n-nübel* isimli eserinde yaptığı hataların tashihi konusundadır. Sekine eş-Şihâbî tarafından neşre hazırlanarak *el-Mu'cemü'l-müştemil* ile birlikte (Beyrut 1400/1980), ayrıca Bedr b. Muhammed el-İmâş'in tahkiikiyle müstakil olarak yayınlanmıştır (Medîne 1413/1992).

¹⁷⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Abdurrahmân eş-Şîrâzî'nin (ö. 411/1020) *el-Elkâb ve'l-Künâ* isimli eserinin muhtasarıdır. Eserin yazma bir nüshası Saraybosna Gazi Hüsrev Bey kütüphanesi yazmaları arasında (1/386 (1/2734), 120 vr.) günümüze ulaşmıştır. Bkz. *el-Fihrisü's-şâmil : el-Hadis*, I, 63.

¹⁷⁸ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 21, vr. 61-81.

¹⁷⁹ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 95, vr. 191.

¹⁸⁰ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 71, vr. 31-39.

¹⁸¹ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 17, vr. 26-27.

¹⁸² Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 10, vr. 1-8.

¹⁸³ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 110, vr. 196-203.

¹⁸⁴ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 101, vr. 126-128.

¹⁸⁵ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 103, vr. 33-60.

9. *Ehâdisü Ebî Osman Affân b. Müslim es-Saffâr*¹⁸⁶
10. *el-Ehâdis ve'l-hikâyât*¹⁸⁷
11. *el-Hikâyâtü'l-mensûra*¹⁸⁸
12. *Müntekâ mine'l-ehâdisi's-sihâh ve'l-hisân*¹⁸⁹
13. *Ehâdis an cemâtin min meşâyihî Bağdâd*¹⁹⁰
14. *Erbeüne hadîsen müntekâten min müsnedi's-sahâbiyyât*¹⁹¹
15. *Cüz'ün fîhi hamsüne hadîsen bi-gayri isnâd*¹⁹²
16. *Müntekâ min hadîsi Mekkî (b. Abdân en-Nisaburî) ve gayrih*¹⁹³
17. *Müntekâ min hadîsi Ebî Alî el-Hasen b. Ahmed el-İveki*¹⁹⁴
18. *Müntekâ min el-Erbeîn fî şu'abi'd-dîn li's-Saffâr*¹⁹⁵
19. *Müntekâ min Mu'cemi meşâyihî Ahmed b. Hamza es-Sülemi*¹⁹⁶
20. *Cüz'ün müntekâ*¹⁹⁷
21. *Müntekâ min hadîsi Ebî'l-Hasen Ahmed b. İbrâhîm el-Abdevî*¹⁹⁸
22. *Müntekâ min hadîsi Ebî Nüaym el-Ezherî*¹⁹⁹
23. *Cüz'ü turuki hadîsi'n-nebiyyi sallallahü aleyhi ve sellem hîne kâne fî'l-hâiti*²⁰⁰
24. *Cüz'ün müntekâ mimmâ semi'nâhü bi-Merv*²⁰¹
25. *Cüz'ün fî'l-hadis*²⁰²
26. *Ehâdis müntekât alâ ba'zi meşâyihî*²⁰³

Günümüze Ulaştığı Bilinmeyen Eserleri

1. *Ehâdisü'l-harf ve's-savt*. 2. *el-İrşâd ilâ beyâni mâ eşkele mine'l-mürseli fî'l-isnâd*. 3. *Etrâfü'l-Mevzûât li-İbni'l-Cevzî*. 4. *Efrâdü's-sahîh*. 5. *es-Sünenü'l-*

¹⁸⁶ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 124, vr. 103-120.

¹⁸⁷ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 15, vr. 29-40; Mecâmî' nr. 20, vr. 204-212; Mecâmî' nr. 111, vr. 144-155, 176-178.

¹⁸⁸ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 98, vr. 109-117, 143-152.

¹⁸⁹ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 92, vr. 272-290.

¹⁹⁰ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 46, vr. 157-168.

¹⁹¹ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 46, vr. 124-142.

¹⁹² Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 52, vr. 129-144.

¹⁹³ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 42, vr. 129-143.

¹⁹⁴ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 76, vr. 194-198.

¹⁹⁵ Zâhiriyye, Mecâmî' 70, vr. 44-51.

¹⁹⁶ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 110, vr. 213-224.

¹⁹⁷ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 41, vr. 179-189.

¹⁹⁸ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 107, vr. 280-283.

¹⁹⁹ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 107, vr. 283.

²⁰⁰ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 82, vr.191-197.

²⁰¹ Zâhiriyye, Hadis nr. 344, 1-142.

²⁰² Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 101, vr. 318-325.

²⁰³ Zâhiriyye, Mecâmî' nr. 17, vr. 25-30.

kübrâ. 6. *el-Ba's ve'n-nüşûr*. 7. *Tahrîmü'l-gîbe*. 8. *Meâhiz alâ Kitâbi's-Sahîh li-İbni Hibbân*. 9. *er-Ruvât ani'l-Buhârî*. 10. *Şifâü'l-alîl*. 11. *Sıfatü'n-nâr*. 12. *Avâlî Abdürrezzâk*. 13. *Garâibü's-sahîh*. 14. *Fezâilü Kâsiyûn*. 15. *Fezâilü'l-cihâd*. 16. *Fezâilü Mekke*. 17. *Kitâlü(hurûcü)'t-Türk*. 18. *Muhtasarü Târîhi Cürcân*. 19. *Muhtasarü Târîhi Herât*. 20. *Müsnedü Fedâle b. Ubeyd*. 21. *Delâilü'n-nübüvve*. 22. *Menâkibü ashâbi'l-hadis*. 23. *Müntekâ min avâlî Sa'îd b. Mansûr*. 24. *el-Hicratü ilâ ardi'l-Habeşe*. 25. *el-Ebdâl el-avâlî fi şüyûhi's-şeyhayn*. 26. *es-Safve fi't-tasavvuf*. 27. *Turuku hadîsi'l-havz en-nebevî*, 28. *el-Ehâdis fi salâti'd-duhâ*. 29. *el-İhtisâs fi ahvâli'l-mevkîfi ve'l-iktisâs*. 30. *Esmâü'l-Bedriyyîn*. 31. *el-İlâhiyyat*. 32. *Ziyâdât alâ Nüzheti'l-huffâz li-Ebî Mûsâ el-Medinî*.²⁰⁴

II. el-Ehâdisü'l-Muhtâra

A. Eserle İlgili Değerlendirmeler

Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî'nin (ö. 256/869) *el-Câmi'u's-sahîh*'i, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'nin (ö. 261/874) *el-Câmi'u's-sahîh*'i, İbn Huzeyme Muhammed b. İshâk en-Nisâburî'nin (ö. 311/924) *es-Sahîh*'i, İbn Hibbân Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî'nin (ö. 354/965) *el-Müsnedü's-sahîh (et-Tekâsim ve'l-envâ')*'i ve Hâkim en-Nisâburî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn* isimli eseri hadis tarihinde sadece sahih hadislerden oluşan kitap telif etme amacıyla kaleme alınmış eserler olarak bilinmektedir. Gerçi bunlardan bir kısmı, - *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn* gibi - müellifleri mütesâhil davrandığı için bazı rivâyetleri sebebiyle eleştirilmiş, ancak sahih hadis derleme amacıyla yazıldıkları yaklaşımı bütün hadis âlimleri nezdinde kabul görmüştür. Ziyâeddîn el-Makdisî'nin *el-Ehâdisü'l-muhtâra* isimli eseri de bu düşünce ile kaleme alınmış ve bu telif türünün son örneği olduğu belirtilmiştir. Bu kısımda *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın bu şekilde değerlendirilmesini gerekli kılan hususlar üzerinde durulacak ve hadis âlimlerinin eserle ilgili değerlendirmelerine yer verilecektir.

1. Eserin İsmi

Kısaca *el-Ehâdisü'l-muhtâra* olarak isimlendirdiğimiz Ziyâeddîn el-Makdisî'nin bu eseri kaynaklarda çok farklı isimlerle zikredilmiştir. Bu ihtilâfın, müellifin eserini tamamlayamamış ve kendisinin bir isimlendirme yapmamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Birden fazla mücellid olarak günümüze intikal eden yazma nüshasının her bir cildinde müstensihlerin farklı isimler kullanmış olmaları da eserin değişik isimlerle anılmasına neden olmuştur. Ziyâeddîn el-Makdisî kendisi eserinin başında herhangi bir isim zikretmemiş, bundan dolayı sonradan gelen âlimler muhtevayı dikkate alarak ve eserin

²⁰⁴ Müellifin burada zikredilmeyen diğer eserlerinin isimleri için bk. Ziyâeddîn el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-ahkâm*, I, 71-117 (neşredenin mukaddimesi); Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 380-389.

kısa mukaddimesinde işaret edilen telif amacına uygun olarak isimlendirmeler yapmışlardır.

Değişik kaynaklarda eserin isminden bahsedilirken el-Ehâdîsü'l-ciyâdî'l-muhtâra mimmâ leyse fi's-Sahîhayn ev ehadihimâ,²⁰⁵ el-Müstahrec mine'l-ehâdîsî'l-muhtâra mimmâ lem yuhriçü'l-Buhârî ve Müslim fi Sahîhayhimâ,²⁰⁶ el-Ehâdîsü'l-muhtâra mimmâ lem yuhriçü'l-Buhârî ve Müslim fi Sahîhayhimâ,²⁰⁷ el-Ehâdîsî'l-muhtâra²⁰⁸ ve kısaca el-Muhtâra²⁰⁹ gibi isimler kullanılır. Bu isimler arasında doğruya en yakın olanı, müellife ait kısa mukaddimede geçen (فهذه احاديث اخترتها مما ليس في البخاري و مسلم = bunlar benim Buhârî ve Müslim'de yer almayan sahîh hadislerden seçtiklerimdir) anlamlı ifadesinden hareketle yapıldığı anlaşılan²¹⁰ el-Ehâdîsü'l-muhtâra mimmâ lem yuhriçü'l-Buhârî ve Müslim fi Sahîhayhimâ ve bunun kısaltılmış hali olan el-Ehâdîsü'l-muhtâra şeklindeki isimlendirme olmalıdır. Nitekim sonradan pek çok kimse bu kısa ismi kullanmıştır.

2. Günümüze İntikali

Ziyâeddîn el-Makdisî *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*'yı tamamlayamadan vefat etmiştir. Bazı müelliflere göre 90,²¹¹ bazılarına göre ise 86 cüzlük kısmı²¹² telif edilmiş olan eserin bütün cüzleri de günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan kısımlar Aşere-i mübeşşere'nin rivâyetleri ile başlamakta, sonra ismi elif (إ) ile başlayan sahâbîlerle devam etmekte ve ayn (ع) harfinden Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın (ö. 73/692) rivâyetleriyle sona ermektedir. Enes b. Mâlik'in (ö. 93/712) rivâyetlerini müellif daha önce 632 (1234) yılı civarında onüç cüzden oluşan müstakil bir ciltte topladığı için burada yer vermemiştir. Eserin telif edilmiş olan seksen altı cüzlük kısmından 16-50 arası cüzlerini oluşturan ve bâ (ب) harfiyle başlayıp sad (ص) harfiyle biten sahâbîlere ait 35 cüzlük kısmı günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan kısmın yazma bir nüshası Süriye -

²⁰⁵ el-Kettânî, Muhammed b. Ca'fer (ö. 1345/1926), *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kü-tûbi's-sünneti'l-müşerrefe*, İstanbul 1986, s. 24. (Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*)

²⁰⁶ Kitabın yazmasının bazı cüzlerinde bu ünvan kullanılmıştır. Bkz. Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*, I, 61 (neşredenin mukaddimesi).

²⁰⁷ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 159.

²⁰⁸ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 238.

²⁰⁹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer ed-Dımaşkî (ö. 774/1372), *İhtisâru Ulûmi'l-hadis* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisü'l-hasîs* şerhi ile birlikte), Beyrut ts., s. 27. (İbn Kesîr, *İhtisâru Ulûmi'l-hadis*)

²¹⁰ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*, I, 69.

²¹¹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 49; İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 132.

²¹² İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müesses*, II, 430.

Dımaşk'ta Dârulkütüb ez-Zâhiriyye'de bulunmaktadır.²¹³ Eser üzerinde yapılan ilmî araştırmalar ve tahkik çalışmaları hep bu nüshaya dayanır.

Bazı kaynaklarda *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın dünya kütüphanelerinde başka yazma nüshalarının bulunduğundan da bahsedilmiş, ancak bu nüshaların varlığı kesinlik kazanmamıştır. Tirmizî şârihi el-Mübârekfûrî (ö. 1353/1935) *Tuhfetü'l-ahvezî* isimli eserinin mukaddimesinde sahîh hadisleri derlemek maksadıyla kaleme alınan eserleri tanıtırken *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'dan da bahsetmiş ve Almanya'da Hizânetü'l-kütübî'l-Ceremiyye'de İbn Kesîr ed-Dımaşkî'nin (ö. 774/1372) hattıyla tam bir nüshası bulunduğunu söylemiş,²¹⁴ ancak sonradan bu nüshayı gördüğünü belirten olmamıştır. Yine Almanya – Leibzig'de Carl Marx kütüphanesinde [9 (49)] numara ile kayıtlı *el-Muhtâra fi'l-hadis* isimli bir eser bulunduğundan bahsedilmekte,²¹⁵ ancak bilginin bir önceki kayda işaret ettiği anlaşılmaktadır. Zira üstteki bilgiyi veren el-Mübârekfûrî eserinin bir başka yerinde açtığı “كتب الحديث القلمية النادرة و بيان امكنة وجودها” = Nadir yazma hadis eserleri ve buldukları yerlerin beyanı” isimli bir başlık altında “*el-Muhtâra fi'l-hadis* li'l-hâfız ez-Ziyâ” ibaresiyle *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'ya işaret etmiş ve İbn Kesîr ed-Dımaşkî'nin hattıyla Almanya'da Hizânetü'l-kütübî'l-Ceremiyye'de bulunduğunu belirtmiştir.²¹⁶ Birçok ilim adamı kütüphane kaydı verilen bu yazmalara ulaşmak için araştırmalar yapmış, ancak bir sonuç alınamamıştır. Eser eğer gerçekten yazma olarak bu kütüphanede görülmüşse, bunun İkinci Dünya Harbi esnasında başka yazmalarla birlikte kaybolduğu tahmin edilmektedir.

el-Ehâdisü'l-muhtâra'nın bir kısmı üzerinde tahkik çalışması yapan ve bu maksatla Hollanda'da Leiden Devlet Kütüphanesinde incelemelerde bulunan Ferrâc el-Kahtânî burada eserin muhtelif cüzlerinin yazması bulunduğunu haber vermiştir.²¹⁷

3. Neşri

el-Ehâdisü'l-muhtâra, Zâhiriyye kütüphanesinde bulunan nüshası esas alınarak Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş tarafından tahkik edilmiş ve 13 cilt halinde yayınlanmıştır.²¹⁸ Tahkik esnasında, herhangi bir eksiklik içermeyen 1.

²¹³ Zâhiriyye, Hadîs nr. 331, vr. 1-523; Hadîs nr. 342, vr. 1-251; Mecâmî' nr. 86, vr. 1-296; Mecâmî' nr. 21, vr. 87-118; Âm nr. 9335, vr. 1-164. Bu konuda ayrıca bkz. Elbânî, *el-Müntehab min mahtûtâtî'l-hadis*, s. 441-443; Yâsîn Muhammed es-Sevvâs, *Fihrisü Mecâmî'i'l-Medreseti'l-Ömeriyye bi'z-Zâhiriyye*, Kuveyt 1408/1987, s. 101-102, 442-444.

²¹⁴ el-Mübârekfûrî, Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahmân (ö. 1353/1935), *Tuhfetü'l-ahvezî bi-şerhi Câmî'i't-Tirmizî* (nşr. Abdurrahmân Muhammed Osman), Medîne 1386/1967, I, 162. (Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*)

²¹⁵ *el-Fihrisü's-şâmil* : *el-Hadis*, III, 1397.

²¹⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, I, 336.

²¹⁷ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 163.

²¹⁸ Cilt cilt yayınlanan eserin 1421 (2001) yılında 13 cilt olarak dördüncü baskısı yapılmıştır.

ciltten 7. cildin sonuna kadarki rivâyetlere sıralı rakamlar konmuş, eksik cüzlerden sonra başlayan 8. cilt ve devamında ise her cildin rivâyetleri kendi içinde rakamlanmıştır. Eserde 124 sahâbînin farklı senedlerle nakledilen toplam 5401 rivâyeti yer almış, ancak rakamlamada hadisler değil de senedler dikkate alındığı için²¹⁹ hadis sayısının daha düşük olduğu görülmüştür. Eksik olan 16-50 arasındaki 35 cüzde 200'ün üzerinde sahâbînin rivâyetlerinin eksik olduğu tahmin edilmektedir.²²⁰

Eserin muhakkiki Abdülmelik b. Abdulah b. Dehîş tahkik esnasında hadislerin tahririni yapmış, sened ve ricâli üzerinde durmuş ve düştüğü notlarla her hadisin sıhhat açısından durumuna işaret etmiş, ancak araştırmalarında derinlik bulunmadığı, sadece zahire bakarak hadisler hakkında hüküm verdiği söylenerek eleştirilmiştir.²²¹ Bunun dışında özellikle bazı isimlerin zaptında okumadan kaynaklanan ciddi hatalara düştüğü tespit edilmiştir. Ahmed Şihâte el-Elî kaleme aldığı *Dekâiku't-tenbîh ve't-ta'rif bimâ fi'l-Ehâdisi'l-muhtâra mine'l-ahâtâi ve't-tashîf* isimli bir cüzde Ubeydullah'ı Abdullah, es-Siczi'yi eş-Şecerî, Huzeym'i Hureym ve Ebû Sa'd'ı Ebû Sa'id şeklinde okuduğuna dair örnekler vererek birçok hatasına işaret etmektedir.²²² Bununla birlikte eserin kullanılacak tek neşri budur.

4. Özelliği (Mahiyeti)

el-Ehâdisü'l-muhtâra, metodu ve muhtevası itibariyle daha önce kaleme alınan hadis eserlerinden çok farklı olarak nev-i şahsına münhasır bir usûl ile telif edilmiştir. Eser, o güne kadar yaygın olarak kullanılan müsned, musannef, câmi', sünen, müstahrec ve müstedrek türü müellefâtın hiç birine benzemekte, ancak bunların çoğunun sahip olduğu özellikleri de muhtevasında barındırmaktadır. Meselâ, tertip itibariyle müsnedlere benzemekte, ancak sahih hadislerle yer vermeyi amaçlaması yönüyle bunlardan ayrılmaktadır. Muhtevasında yer alan hadisler açısından câmi' ve sünenlere benzemekle birlikte, müsned tertibinde olması itibariyle bunlardan farklılık göstermektedir. Sahih hadisleri toplamak, ancak Buhârî ve Müslim'de olanlarına yer vermemek şeklindeki şartı itibariyle müstahreclere bir az benzemekte ise de metin, sened ve tertip itibariyle farklı olması eseri onların müstahreci olmaktan çıkarmaktadır. İhtiva ettiği hadislerde sıhhat şartı aranmış olması yönüyle ilk bakışta müstedreklere benzemekte ise de Ziyâeddîn el-Makdisî'nin bir esere müstedrek yazacağını ve böyle bir eserin şartlarına uyan hadis derleyeceğini açıklamamış olması, ayrıca tasnif itibariyle müsned olması eseri müstedrek olmaktan uzak

²¹⁹ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 63 (neşredenin mukaddimesi).

²²⁰ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, VII, 6 (neşredenin mukaddimesi).

²²¹ Hasnâ' Bekri, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 166-167.

²²² Örnek olmak üzere es-Siczi'yi eş-Şecerî şeklinde okuduğunu mukayeseli olarak görmek için bkz. Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 85; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 437-438.

kılmıştır. Sahihlerden farklı olarak esere, kusurlarına işaret etmek üzere zaman zaman illetli hadisler alınmış olması ve bunlarla ilgili teknik açıklamalar yapılması da *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın farklılığını ortaya koyan önemli özelliklerinden biridir.²²³

Bu yönleriyle *el-Ehâdisü'l-muhtâra* daha önce hadis müellefatında uygulanan bütün tasnif türlerinden ayrılmış ve Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kendisi tarafından ortaya çıkarılmış yeni bir tasnif metoduyla kaleme alınmıştır.²²⁴

5. Kaynakları

el-Ehâdisü'l-muhtâra'ya sadece sahih hadis alma düşüncesinde olan Ziyâeddîn el-Makdisî, kitabının mukaddimesinde ifade ettiği gibi²²⁵ eserine, sahih hadis ihtiva eden Buhârî ve ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahih*'lerinden hadis almamış, bunlar dışındaki kaynakları tarayarak sahih hadis tespiti yapmış ve derlemiştir.²²⁶ Taradığı eserler arasında özellikle ilmî seyahatleri esnasında okuduğu ve sahip olduğu sahih, sünen, musannef, müsned, müstedrek, müstahrec, mu'cem, emâlî, avâlî, cüz, fevâid, muntekâ, siyer, târih ve ricâl türü kitaplar bulunmakta, eserindeki rivâyetler bunlardan yapılmış seçmelerden oluşmaktadır.²²⁷ Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahih*'leri dışında kalan *Kütübü sitte*'nin *es-Sünen*'leri ile rivâyetleri derlerken müelliflerinin sahih hadis alma şartı arayan Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvattâ'*, İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *es-Sahih*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Müsnedü's-sahih (et-Tekâsim ve'l-envâ')* ve Hâkim en-Nisâburî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*'i gibi eserlerden sınırlı sayıda hadis nakletmiştir.²²⁸ Özellikle Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile Ebû Ya'lâ el-Mavsilî'nin (ö. 307/919) *el-Müsned*'leri ve et-Taberânî'nin (ö. 360/970) üç *el-Mu'cem*'i gibi çok hadis ihtiva eden ve sihhat şartı aranmadan derlenen eserler önemli kaynaklardır.

Hadis aldığı kaynaklara mutlaka işaret eden Ziyâeddîn el-Makdisî, bunu yaparken genellikle “*اخرجه الترمذي = bu hadisi Tirmizî tahrîc etmiştir*”, “*رواه الدارقطني = bu hadisi Dârekutnî rivâyet etmiştir*” ve “*رواه ابويعلى = bu hadisi Ebû Ya'lâ rivâyet etmiştir*” şeklinde kaynak ismi vermeden müelliflere işaret etmiş,²²⁹ bazı

²²³ Bu telif türleri ve mahiyetleri hakkında bilgi için bkz. Çakan, İsmail L., *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2011, s. 53-54, 69-70, 78-79, 139-141.

²²⁴ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 156-157.

²²⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 69.

²²⁶ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, IV, 49; İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, I, 132.

²²⁷ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 16-17 (neşredenin mukaddimesi). Ziyâeddîn el-Makdisî'nin, ilmî seyahatleri esnasında okuduğu kitaplara dair kaleme aldığı *Sebetü mesmû'ât*'ının sadece günümüze ulaşan kısmında okuduğu 400'ün üzerinde eserin ismi zikredilmektedir. Bkz. *Sebetü mesmû'ât*, s. 250-261.

²²⁸ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 180.

²²⁹ Örnek olarak bkz. Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, V, 49-50, 195; VII, 68, 85, 152; IX, 50, 116-117.

rivâyetlerin kaynağına ise hiç değinmemiştir.²³⁰ Rivâyetlerin sened ve metinlerinde yer alan illetlere işaret etmek üzere zaman zaman muallel rivâyet de nakletmiş, illetleri göstermek ve tashih yapmak maksadıyla cerh ve ta'dil âlimleri ile kitaplarına müracaat etmiş, bunları da kaynak olarak kullanmıştır.²³¹ Alıntı yaptığı kaynaklardan bir kısmının günümüze ulaşmayan eserler olması önem taşıyan bir husustur.

Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'yı telif ederken farklı türden pek çok kaynaktan yararlanmış. Bunlara örnek olmak üzere Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *el-Müsned*, Esed b. Mûsâ el-Emevî'nin (ö. 212/827) *el-Müsned*, İbn Ebî Ömer el-Adenî'nin (ö. 243/857) *el-Müsned* ve *el-İmân*, Ahmed b. Menî' el-Begavî'nin (ö. 244/858) *el-Müsned*, Abd b. Humeyd'in (ö. 249/863) *el-Müsnedü'l-kebir*, ed-Dârimî'nin (ö. 255/868) *es-Sünen*, Hasan b. Arefe el-Abdî'nin (ö. 257/870) *Ehâdis Avâl*, İbn Ebî Âsım en-Nebil'in (ö. 287/900) *es-Sünen* ve *el-Âhâd ve'l-mesâni*, en-Nesâî'nin (ö. 303/915) *Amelü'l-veym ve'l-leyle*, Ebû Avâne el-İsferâyî'nin (ö. 316/928) *el-Müsnedü'l-muharrec alâ kitâbi Müslim*, Ebû'l-Kâsım el-Begavî'nin (ö. 317/929) *Mu'cemü's-sahâbe*, Hüseyin b. İsmâ'il el-Mehâmili'nin (ö. 330/941) *el-Eczâü'l-Mehâmilîyyât*, Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân el-Katî'i'nin (ö. 368/978) *el-Eczâü'l-Katî'îyyât*, ed-Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *es-Sünen*, Temmâm b. Muhammed er-Râzî'nin (ö. 410/1019) *el-Fevâid*, Ebû Nüaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *el-Müstahrec ala's-Sahîhayn*, Ahmed b. Hasan b. Muhammed el-Ezherî'nin (ö. 463/1070) *el-Fevâidü'l-müntehabe* ve el-Bâkılânî'nin (ö. 488/1095) *el-Fevâidü'l-avâli* isimli eserlerine işaret etmek yeterli olacaktır. *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın ilk sekiz cildinde yer alan 3255 rivâyeti üzerinde yapılan bir araştırmada 85 civarında müellifin bir kısmı günümüze ulaşmayan muhtelif eserlerinden hadis alındığı tespit edilmiştir.²³²

6. Tertibi ve Telif Metodu

el-Ehâdisü'l-muhtâra ale'r-ricâl esasa göre tasnif edilmiş müsned türü bir eserdir. Eserde hadisler, sahâbî râvi esas alınarak her sahâbînin rivâyetleri isminin altında zikredilmiştir. Sahâbî râvilerin sıralamasında, ashâbın en faziletli kabul edilmeleri sebebiyle Aşere-i mübeşşere'den başlanmış, önce Hulefâ-yi râşidin sonra diğer altısı şeklinde bir sıralama yapılmış, akabinde de alfabetik olarak diğer sahâbîler sıralanmıştır.²³³ Eserin günümüze ulaşan kısmında, Aşere-i mübeşşere'den sonra Übey b. Ka'b'dan (ö. 30/650) başlayarak Enes b. Mâlik'e (ö. 73/692) kadar olan sahâbîlerin rivâyetleri zikredilmekte,²³⁴ sonra

²³⁰ Örnek olmak üzere bkz. Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, V, 92, 141; VI, 69, 200, 258-259; VII, 67-68, 133-134, 227; VIII, 35, 283-284, 380.

²³¹ Bkz. Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 221-225.

²³² Bu müellifler ve kaynak olarak kullanılan eserlerini topluca görmek için bkz. Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 181-189.

²³³ Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 71-530; II, 5-423; III, 11-322.

²³⁴ Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, III, 327 - VII, 297.

sad (ص) harfine geçilerek Sa'saa b. Muâviye (ö. ?) ile devam edilmekte ve Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın (ö. 73/692) rivâyetleriyle son bulmaktadır.²³⁵ Yani Ziyâeddîn el-Makdisî'nin, Abdullah b. Ömer b. Hattâb'a kadar telif edip gerisini tamamlayamadığı eserinin Enes b. Mâlik ile Sa'saa b. Muâviye arasında kalan sahâbîlerin rivâyetlerini içeren kısmı günümüze ulaşmamıştır.

Ziyâeddîn el-Makdisî, hadisleri sahâbî râviden nakleden tâbîilerin tertibinde de bir metoda göre hareket etmiştir. O, bu işe başlarken her sahâbînin tâbî râvilerini de fazilet esasına göre sıralamayı düşünmüş, hatta bunu Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) rivâyetlerinde tatbik etmiş, ancak sonradan bundan vazgeçmiş ve Hz. Ömer'den (ö. 23/643) itibaren alfabetik sıraya göre tertibi esas almış, künyesi ile bilinenlere her harfin sonunda yer vermiştir.²³⁶ Telif esnasında sahâbî râvileri konu ederken zaman zaman neseplerine işaret etmiş,²³⁷ nesebinde, isminin zaptında veya okunuşunda ihtilaf bulunan isimler üzerinde durmuş,²³⁸ sahâbîyi öne çıkaran veya şöret sahibi yapan bir yönü varsa onu da hatırlatmıştır.²³⁹

el-Ehâdisü'l-muhtâra'da hadisler senedleriyle birlikte nakledilmiştir. Ziyâeddîn el-Makdisî bu senedlerde yer alan râvilerle ilgili sık sık cerh ve ta'dil değerlendirmeleri yapmakta,²⁴⁰ değerlendirmeleri yaparken bazen kendisi görüş belirtmekte, ancak daha çok Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813), Ali b. el-Medînî (ö. 234/848), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), el-Buhârî (ö. 256/869), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877), Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), et-Tirmizî (ö. 279/892), İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), ed-Dârekutnî (ö. 385/) gibi âlimlere ve eserlerine müracaat ettiği görülmektedir.²⁴¹ Naklettiği hadisleri takviye etmek veya bir illete işaret etmek için bazen farklı sened, mütâbî' rivâyet ve şahid de getirmiş, eserin farklı yerlerinde geçen aynı rivâyet için geriye dönük atıflar ve ileriye yönelik göndermelerde bulunmuştur.²⁴² İlâve olarak sened ve metinlerde geçen müphem isimlere açıklık getirmiş, künyesiyle zikredilenlerin ihtiyaç duydukları isimlerini belirtmiş,²⁴³ râvileri değerlendirmek ve hadisin sıhhat ve nevi açısından durumuna işaret etmek için pek çok hadis ıstılahı kullanmıştır.²⁴⁴

²³⁵ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, VIII, 13 – XIII, 192.

²³⁶ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 204-205.

²³⁷ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 71; III, 13; VIII, 15, 171.

²³⁸ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, IV, 77.

²³⁹ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, II, 417; IV, 83, 93; VIII, 244.

²⁴⁰ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, V, 149, 151; VII, 212.

²⁴¹ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, II, 25, 30, 286, 337-338, 405; IV, 96, 203, 259; V, 293; IX, 372.

²⁴² Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, IV, 183; V, 21, 295-296.

²⁴³ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, II, 265; XI, 272, 289.

²⁴⁴ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 125, 126; V, 23, 49; XI, 65, 67, 79.

7. Tenkidi

Müellifi tarafından tamamlanamamış ve son şekli verilememiş olması sebebiyle *el-Ehâdisü'l-muhtâra* ve rivâyetleri üzerinde pek durulmamış, fazla değerlendirme yapılmamıştır. Ancak eser olarak olmasa da tek tek bazı rivâyetleri sonraki dönemlerde araştırma konusu olmuş ve zayıf, münker ve muallel olduklarından bahsedilmiştir. *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın bir kısım rivâyetleri üzerinde durup bunları değerlendiren ilk kişi Celâleddin es-Süyûtî'dir (ö. 911/1505). es-Süyûtî, bütün hadisleri toplamak maksadıyla kaleme aldığı *Cem'u'l-cevâmi'* (*el-Câmi'u'l-kebir*) isimli eserini telif ederken *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'yı da kaynak olarak kullanmış ve esere ve rivâyetlerine mutlak manada sahih hükmü vererek yaklaşmıştır. O, *Cem'u'l-cevâmi'*in mukaddimesinde kaynakları tanıtırken, el-Buhârî (ö. 256/869) ve Müslim'in (ö. 261/874) *el-Câmi'u's-sahih*'leri ile İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Müsnedü's-sahih* (*et-Tekâsım ve'l-Envâ'*)'i, bazı rivâyetleri hâriç Hâkim en-Nisâburî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek alâ's-Sahihayn*'i ve Ziyâeddin el-Makdisî'nin *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'sında yer alan rivâyetlerin hepsinin sahih olduğunu söylemiş ve bunlardan aldığı hadisleri öyle kabul ettiğini belirtmiştir.²⁴⁵ Sonradan *Cem'u'l-cevâmi'*den seçerek oluşturduğu *el-Câmi'u's-sagîr min hadîsi'l-beşiri'ne nezîr*'de de aynı şekilde *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'dan aldığı hadisleri sahih kabul etmiş, ancak *el-Câmi'u's-sagîr*'i *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr* ismiyle şerheden Abdurraûf el-Münâvî (ö. 1031/1622) onun bu konuda söylediklerinin isabetli olmadığını, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'dan aldığı hadislerin hepsinin sahih kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Yapılan bir araştırmada es-Süyûtî'nin *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'dan 139 hadis naklettiği, Abdurraûf el-Münâvî'nin bunlardan 51 adedine tenkit yönelttiği, 46 adedinde es-Süyûtî'nin tashihine katıldığı, 42 rivâyet hakkında da her hangi bir değerlendirme yapmadığı ortaya çıkmıştır.²⁴⁶ el-Münâvî'nin tenkitleri genellikle senette yer alan bir râvinin cerhi, bir illetine işaret etmek maksadıyla esere alınan hadislerin bu illete dayanarak tenkidi ve Ziyâeddin el-Makdisî'nin eserine alıp da hiçbir şey söylemediği rivâyetlerin eleştirisi gibi hususlarda yoğunlaşmaktadır.²⁴⁷

Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî de (ö. 1345/1926) Ziyâeddin el-Makdisî'nin *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'yı sahih hadis toplamak maksadıyla kaleme aldığını ve daha önce sıhhatine işaret edilmemiş pek çok hadis topladığını söylemiş, ancak bunlardan bir kısmının tenkit edildiğine işaret etmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ es-Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *Cem'u'l-cevâmi'* (nşr. Heyet), Kahire 1426/2005, I, 44.

²⁴⁶ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 237.

²⁴⁷ Tenkit edilen rivâyetlerden örnekler görmek için bkz. el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf (ö. 1031/1622), *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*, Beyrut 1391/1972, I, 388, 449; II, 303; III, 87, 179; IV, 12, 38; VI, 267.

²⁴⁸ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 24.

Çağdaş müelliflerden Abdülfettâh Ebû Gudde (ö. 1417/1997) ise sahîh hadis derleyeceğine belirten Ziyâeddîn el-Makdisî'nin bu eleştirisi konusu hadisleri eserine almasının nedeni üzerinde durmuş ve bunun müellifin eserini tamamlayamamış olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Dediğine göre Ziyâeddîn el-Makdisî, kitabındaki bazı hadislere farklı rivâyetlerini, şâhidlerini ve mütâbî'lerini bulmak ümidiyle yer vermiş, ancak ömrü kifâyet etmediği için bunları ayıklama imkânı olmamış, zayıf ve münker rivâyetlerin bundan dolayı eserde kaldığını belirtmiştir. Ebû Gudde ayrıca es-Süyûtî'nin *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'dan seçip *el-Câmi'ü's-sagîr*'ine aldığı ve sahîh kabul ettiği rivâyetlere Abdurraûf el-Münâvî'nin *Feyzu'l-kadîr*'inden beş örnek getirmiş ve bunlara yöneltilecek tenkitlere işaret etmiştir.²⁴⁹

8. Önemî

Yeri geldikçe çeşitli yönlerden önemine vurgu yapılmış olan *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın, ön plana çıkan bazı yönlerine burada toplu olarak işaret etmek uygun olacaktır. Eserin en önemli yönlerinden biri, hicrî VII. (XIII) asır gibi Hz. Peygamber'den çok uzaklaşılacak bir dönemde müsned esasına göre ve senedler de zikredilmek suretiyle telif edilmiş olmasıdır. Bu dönemde artık bu nitelikte eser kaleme alan muhaddis kalmamıştır. Zaten bütün hadisler derlenmiş, sıhhat açısından değerlendirmeler büyük ölçüde tamamlanmış, hatta İbnü's-Salâh eş-Şehrîzûrî (ö. 643/1245) gibi bazı âlimler tashîh ve taz'îf işinden menetmiş,²⁵⁰ ancak Ziyâeddîn el-Makdisî böyle bir dönemde rivâyet değerlendirmeye devam etmiş ve sahîh bulduklarını derlemeye çalışmıştır.

el-Ehâdisü'l-muhtâra, *Kütüb-ü sitte* ve diğer sahîh hadis ihtiva eden eserlerde yer almayan, bunlar dışındaki kaynaklarda nakledilmiş olup sahîh olduğu ortaya çıkan pek çok hadis ihtiva etmektedir.²⁵¹ Bunun yanında, bugün kayıp olan bazı eserlerdeki birçok rivâyet *el-Ehâdisü'l-muhtâra* sayesinde korunmuş ve günümüze intikal etmiştir. Eser özellikle, Ziyâeddîn el-Makdisî'nin kendi döneminde ve kendisine yakın dönemlerde yaşayıp hadisle meşgul olan pek çok kimsenin güvenilirliği ve hadis ilminde yeterli olup olmadığı konusunda yaptığı değerlendirmeler ihtiva etmesi açısından da önemli bir kaynaktır.²⁵²

²⁴⁹ Abdülfettâh Ebû Gudde bu görüşlerini, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî'nin (ö. 1304/1886) *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile* isimli eserinin tahkikinde düştüğü notlar arasında zikretmiştir. Müellifin *et-Ta'likâtü'l-hâfile alâ'l-Ecvibeti'l-fâdile* ismini verdiği bu notlarda sözü edilen değerlendirmelerini görmek için bkz. *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-aşerati'l-kâmile* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Kahire 1404/1984, s. 153-155 (1 no.lu dipnot).

²⁵⁰ el-İrâkî, Zeynüddin Abdürrahîm b. Hüseyin (ö. 806/1403), *et-Takyîd ve'l-izâh limâ üğlika ve ütlika min Mukaddimeti İbni's-Salâh*, Halep 1350/1931, s. 16.

²⁵¹ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, I, 18 (neşredeninin mukaddimesi).

²⁵² Bütün bunlar için bkz. Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 239.

9. Değeri

el-Ehâdîsü'l-muhtâra, ilim ehli arasında sahih hadis derlemek maksadıyla kaleme alınmış bir eser olarak bilinmektedir. Eserden bahseden ve ondan istifade etmiş olan birçok âlim rivâyetlerinin sahih olduğunu söylemiş, ancak sıhhat için gerekli hadis kabul şartları üzerinde duran ve bunları derinlemesine araştıran pek olmamıştır. Ziyâeddîn el-Makdisî kendisi de bu hususta herhangi bir şey söylememekte, bununla beraber eserin başına yazdığı kısa mukaddime, derleyeceği hadislerin mahiyeti konusunda fikir vermektedir. O kitabının başında şöyle der: “*Bu hadisler benim, Buhârî ve Müslim’in el-Câmi’u’s-sahîh’leri dışında kalan eserler ile Buhârî’de yer alan muallâk rivâyetlerden seçtiğim hadislerdir. Arada ayrıca sağlam senedle nakledilen, ancak bir illeti bulunan hadisler de zikrettik. Bunları zikretmemizin nedeni, illetli olduklarını bildirmek ve illetlerini açıklamaktır.*”²⁵³

Ziyâeddîn el-Makdisî’nin verdiği bu bilgidен hareketle esere alınan hadislerin iki çeşit olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bir kısmı – ki bunlar hadislerin büyük bir kısmıdır – Buhârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh*’lerinde olduğu gibi sıhhat şartlarının tamamını taşıyan hadisler, bir kısmı ise ilk bakışta sahih gibi görünen, ancak gizli kusuru bulunduğu için buna işaret etmek üzere yer verilen hadislerdir.²⁵⁴ Buhârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh*’lerindeki hadislere yer vermemesi, bu iki müellifin eserinde yer alan hadislerin hepsi sahih kabul edildiği için tekrara düşmeme düşüncesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İletli rivâyetlere yer vermesinin nedeni ise, dış görünüş itibarıyla sahih görüldüğü için illetini fark edemeyen kimselerin bunları sahih zannedip de *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*’ya almadı diye kendisini eleştirmemeleri için olmalıdır.²⁵⁵

Hadis âlimleri *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*’dan ve muhtevasından övgü ile bahsetmişlerdir. Ziyâeddîn el-Makdisî’nin çağdaşı İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfîni (ö. 641/1243), İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728/1327), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ve İbn Kesîr ed-Dımaşkî (ö. 774/1372) eserden bahsederlerken, hadis kabul şartları ve muhteva açısından Hâkim en-Nisâburî’nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek alâ’s-Sahihayn* isimli eserinden daha üstün olduğunu söylemişlerdir.²⁵⁶ Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1391), Ziyâeddîn el-Makdisî’nin *el-Ehâdîsü'l-muhtâra* için aradığı hadis kabul şartlarına değinirken

²⁵³ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*, I, 70.

²⁵⁴ Ziyâeddîn el-Makdisî, *el-Ehâdîsü'l-muhtâra*, I, 22 (neşredenin mukaddimesi); Halûd Muhammed el-Hisbân, *er-Râvî'l-makbûl inde İbn Hacer ve merviyâtühû fi’l-Ehâdîsü'l-muhtâra li’z-Ziyâ el-Makdisî* (yayınlanmamış Doktora tezi), İrbid-Ürdün 1426/2005, s. 100. (Halûd Muhammed el-Hisbân, *er-Râvî'l-makbûl*)

²⁵⁵ Hasnâ’ Bekri, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 221; Halûd Muhammed el-Hisbân, *er-Râvî'l-makbûl*, s. 112.

²⁵⁶ İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî (ö. 728/1327), *Mecmû’u Fetâvâ* (der. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsim), Medîne 1425/2004, XXII, 426; İbn Kayyim el-

“Onun sıhhat şartları Hâkim en-Nisâburi'nin şartlarından daha üstündür, bu şartlar Tirmizî ve İbn Hibbân'ın şartlarına yakındır” der.²⁵⁷ Celâleddin es-Süyûtî de (ö. 911/1505) müellif ve esere dair görüşünü “Ziyâeddîn el-Makdisî el-Ehâdisü'l-muhtâra'da sahîh hadis derlemiş ve daha önce başkalarının sıhhatine işaret etmediği birçok sahîh hadis zikretmiştir” şeklinde ifade etmektedir.²⁵⁸

Bazı âlimler ise el-Ehâdisü'l-muhtâra'dan nakilde bulunurlarken “Ziyâeddîn el-Makdisî bunun sahîh olduğunu söylemiş ve el-Ehâdisü'l-muhtâra isimli eserinde tahrîc etmiştir”,²⁵⁹ “Ziyâeddîn el-Makdisî bunu el-Ehâdisü'l-muhtâra'da sahîh olarak tahrîc etmiştir”²⁶⁰ ve “Ziyâeddîn el-Makdisî el-Ehâdisü'l-muhtâra'da bunun sahîh olduğunu belirtmiştir”²⁶¹ şeklinde ifadelerle müellife veya eserine atıfta bulunmak suretiyle hadislerinin sıhhatine işaret etmişlerdir.

Bütün bunlardan anlaşılan şu ki, *el-Ehâdisü'l-muhtâra* sahîh hadis ihtiva eden ve ilim ehli nezdinde makbul ve muteber kabul edilen bir eserdir. Büyük bir kısmı sahîh olan rivâyetleri arasında muallel rivâyetler de bulunmaktadır. Bu rivâyetler genellikle kusurlarına işaret etmek üzere kitaba alınmışlardır.

B. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin vefatından sonra *el-Ehâdisü'l-muhtâra* istifade etmek maksadıyla pek çok kimse tarafından okunmuş, ancak muhtemelen tamamlanmamış olması sebebiyle esere katkı sağlama ve değerlendirme anlamında çok az sayıda çalışmaya konu olmuştur. Eser üzerinde ilk çalışan Şemseddin ez-Zehabî'dir (ö. 748/1347). ez-Zehabî, oldukça hacimli olan *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın pratikte rahat kullanılmasını sağlamak için muhtevâsındaki senedler ile teknik bilgileri ayıklamış ve *el-Müntekâ mine'l-Muhtâra* isimle özetlemiştir.²⁶² İki ciltten oluşan bu özet günümüze ulaşmamıştır.

Ziyâeddîn el-Makdisî'nin amcası İmâdüddîn İbrâhim b. Abdülvâhid el-Makdisî'nin (ö. 614/1217) torunlarından Muhibbü's-sâmit diye meşhur olan

Cevziyye, Şemsüddin Muhammed b. Ebû Bekr (ö. 751/1350), *es-Savâ'iku'l-mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-muattile* (nşr. Ali b. Muhammed ed-Dehilüllah), Riyad ts. (Dâru'l-Esma'i), II, 626; İbn Kesîr, *İhtisârü Ulûmi'l-hadîs*, s. 27; İbn Müflih, *el-Maksadü'l-erşed*, II, 451.

²⁵⁷ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 24.

²⁵⁸ es-Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekr (ö. 911/1505), *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevâvi* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Riyad-Beyrut 1415, I, 158.

²⁵⁹ İbn Arrâk, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî (ö. 963/1000), *Tenzihü'ş-şeriatil-merfüa ani'l-ehâdisi-ş-şeniati'l-mevzûa* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllâtîf-Abdullah Muhammed es-Siddîk), Beyrut 1401/1981, I, 293.

²⁶⁰ el-Heysemî, Nûreddin Ali b. Ebû Bekr (ö. 807/1404), *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, Beyrut ts. (Dâru'l-kitâbi'l-Arabî), IV, 329.

²⁶¹ es-Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 902/1496), *el-Mekâsîdü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllâtîf-Abdullah Muhammed es-Siddîk), Beyrut 1399/1979, s. 414.

²⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müesses*, I, 293.

Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah el-Makdisî'nin (ö. 789/1367) *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'ya bir *Tetimme* yazdığından bahsedilmektedir. Eseri müellifin metoduna uygun olarak tamamlamayı hedefleyen bu çalışma İbn Nâsiruddîn ed-Dîmaşkî (ö. 842/1438) tarafından görülüp kaynak olarak kullanılmış,²⁶³ İbn Tolun ed-Dîmaşkî de (ö. 953/1546) Muhibbû's-sâmit'ten bahsederken "*el-Ehâdisü'l-muhtâra*'ya *Tetimme* yazmıştır" şeklinde bir bilgi aktarmış,²⁶⁴ ancak bu *Tetimme* günümüze ulaşmamış, fihrist türü kaynaklarda da konu edilmemiştir. Muhibbû's-sâmit'ten sonra bu defa İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) *el-Ehâdisü'l-muhtâra* üzerinde çalışmış ve eserden istifadeyi kolaylaştırmak için hadisleri etraflarına göre sıralayarak yeniden tanzim etmiştir. O, hacimli tek cilt olarak telif edilen ve *el-Înâra fî etrâfi'l-Muhtâra* ismiyle bilinen bu eserini hicrî 802 (1399) yılında gerçekleştirdiği Şam seyahati esnasında telif etmiş,²⁶⁵ ancak 806 (1403) yılında çıktığı Yemen seyahatinde beraberinde bulunan başka önemli eserleriyle birlikte denize düşürülmek suretiyle telef olmuş,²⁶⁶ günümüze her hangi bir nüshası ulaşmamıştır.²⁶⁷

Ziyâeddîn el-Makdisî ve eseri *el-Ehâdisü'l-muhtâra* üzerinde günümüzde de fazla durulmamış, sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Suûdî Arabistan-Riyad'ta İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesinde beş araştırmacı *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın başından itibaren yaklaşık 2300 hadislik kısmını tahkik ederek Yüksek Lisans çalışması olarak hazırlamış ve üniversiteye takdim etmişlerdir. Bu çalışmaların ilkinde Abdullah Zâfir el-Ömerî iki mücellled içinde 367 hadis; ikincisinde Mehdi b. Reşâd el-Hakemî iki mücellled içinde 539 hadis; üçüncüsünde Muhammed b. Hüdeyb el-Müheydib üç mücellled içinde 568 hadis; dördüncüsünde Ferrâc b. Fehd el-Kahtânî bir mücellled içinde 340 hadis; beşincisinde Abdullah b. Ali el-Gânim üç mücellled içerisinde 486 hadis tahkik etmiş, bu çalışmalar yayınlanmamıştır.²⁶⁸ Hasnâ' Bekrî Ahmed Neccâr, Ziyâeddin el-Makdisî'nin hadis alanındaki faaliyetleri üzerine *ez-Ziyâ el-Makdisî ve cühûdühû fî ilmi'l-hadis* isimli bir doktora çalışması yapmış ve bu çalışmasını Suûdî Arabistan-Mekke'de Ümmülkurâ Üniversitesine takdim etmiştir (1419/1999).²⁶⁹

Müellifin birçok eserini tahkik eden ve neşredilmesini sağlayan Muhammed Mutî' el-Hâfız ise Ziyâeddin el-Makdisî üzerine üç çalışma yapmıştır. Bunlardan biri hayatını detaylı bir şekilde ele aldığı *et-Tenvîh ve't-tebyîn fî sîreti*

²⁶³ Ziyâeddîn el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-ahkâm*, I, 75 (neşredenin mukaddimesi).

²⁶⁴ İbn Tolun, *el-Kalâidü'l-cevheriyye*, s. 431.

²⁶⁵ es-Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 902/1496), *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhîlislâm İbn Hacer* (nşr. İbrâhim Bâcis Abdülmecid), Beyrut 1419/1999, II, 672-673. (Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*)

²⁶⁶ Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, I, 151.

²⁶⁷ Eser için ayrıca bkz. Kâtib Çelebi (ö. 1068/1657), *Keşfüzzunûn an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn* (nşr. Şerefettin Yaltkaya-Rıfat Bilge), İstanbul 1971, I, 117.

²⁶⁸ Hasnâ' Bekrî, *ez-Ziyâ el-Makdisî*, s. 166 (1 no.lu dipnot).

²⁶⁹ Bu çalışma sonradan neşredilmiştir. Sayda-Beyrut 2009 (el-Mektebetü'l-asriyye).

muhaddisi'ş-Şâm el-hâfız Ziyâeddîn, diğeri ilmî seyahatleri esnasında uğradığı yerlerde kendilerinden istifade ettiği hocalarının şehirlere göre isimlerini saydığı ve geniş bilgi vererek tanıttığı üç ciltlik *el-Fethu'l-mübîn fi'l-meşyehati'l-büldâniyye*, üçüncüsü ise kurduğu Dârulhadîs ve kütüphanesinin tanıtıldığı *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye ve mektebetühâ bi-Sâlihiyyeti Dımaşk* isimli eserleridir.²⁷⁰

Halûd Muhammed el-Hisbân, doktora tezi olarak hazırladığı *er-Râvi'l-makbûl inde İbn Hacer ve merviyâtühû fi'l-Ehâdisi'l-muhtâra li'z-Ziyâ el-Makdisî* isimli çalışmasında önce İbn Hacer el-Askalânî'ye göre mekbûl râvinin şartlarını araştırmış, daha sonra bu şartların *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'ya alınan hadislerin senedlerindeki râvilerde ne oranda arandığını incelemiş ve bu çalışmasını İrbid'te (Ürdün) bulunan Yermük Üniversitesi'ne takdim etmiştir (1426/2005). Sâlih Ahmed eş-Şâmî ise *el-Ehâdisü'l-muhtâra*'nın *Kütübü-sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvattâ'*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'i* ve ed-Dârimî'nin *es-Sünen*'ine olan zevâidini araştırmış ve tespit ettiği 1500 civarında rivâyeti *Zevâidü Ehâdisi'l-muhtâra ale'l-Kütübü't-tis'a* ismiyle kitaplaştırmıştır.²⁷¹ Ülkemizde Ziyâeddîn el-Makdisî ve eserleri üzerinde pek durulmamış, bu konuda ciddi bir araştırma olarak bir ansiklopedi maddesi kaleme alınmıştır.²⁷²

Sonuç

Ziyâeddîn el-Makdisî ve *el-Ehâdisü'l-muhtâra* isimli eseri üzerinde yapılan bu araştırmadan elde edilen neticeleri şöylece özetlemek mümkündür:

1. Ziyâeddîn el-Makdisî, hicrî VI. (XII) asrın ikinci yarısı ile VII. (XIII) asrın ilk yarısında yaşamış ve hadis ilmine yaptığı katkılarla hadis tarihinde iz bırakmış olan Makdisî ailesinin yetiştirdiği önemli âlimlerden biridir.
2. Şöhretine ve hadis ilmine sağladığı önemli katkılara rağmen ülkemizde pek tanınmamış, üzerinde ciddi bir çalışma yapılmamıştır.
3. Çok küçük yaşta başlayan ve uzun süre devam eden eğitim hayatı boyunca 500'ün üzerinde hocadan okumuş ve hadis dinlemiş, sadece bir kısmı olan 150 civarında talebenin kendisinden ders aldığı tespit edilmiştir.
4. 594 (1197) yılında başlayan ve 612 (1215) yılında tamamlanan ilmî seyahatleri esnasında İslâm dünyasının büyük ve küçük birçok ilim merkezini ziyaret etmiş, en meşhurları olan Fustat, İskenderiye, Bağdad, Hemedan, İsfahan, Musul, Nisâbur, Merv, Herat, Haleb ve Kudüs şehirlerinden bir kısmına ikinci, hatta üçüncü defa da uğramıştır.

²⁷⁰ Bu üç eserden *et-Tenvih ve't-tebyîn* 1420/1999'da Beyrut'ta, *el-Fethu'l-mübîn* 1427/2006'da Dımaşk'ta, *Dârulhadîs ez-Ziyâiyye* de yine 1427/2006'da Dımaşk'ta yayımlanmıştır.

²⁷¹ Bir ciltten ibaret olan bu eser neşredilmiştir. Dımaşk-Beyrut, 2012 (*el-Mektebetü'l-İslâmî*).

²⁷² Efendioğlu, Mehmet, "Ziyâeddîn el-Makdisî", *DİA*, XLIV, 491-495.

5. Dımaşk'ta yerleşik hayata geçtikten sonra tamamen kendisinin eseri olan Dâruhâdîs ez-Ziyâiyye ve Dârukütüb ez-Ziyâiyye isimli müesseselerde eser telif etmek ve ders okutmakla meşgul olmuş, kurduğu bu müesseseler sonraki asırlarda da birçok kimsenin ilim tahsil ettiği mekânlar olmaya devam etmiştir.

6. Tamamen ilme adanmış hayatı boyunca bir kısmı hacimli, bir kısmı cüz olan 150 civarında eser kaleme almış, başkasına ait birçok çalışmayı da istinsah etmiştir.

7. İki evlilik gerçekleştirmiş, çocuk sahibi olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

8. İlimle meşguliyeti yanında zaman zaman Haçlılara karşı cihada katılmayı da ihmal etmemiştir.

9. En önemli eseri, tamamlanamamış ve günümüze de eksik olarak intikal etmiş olan *el-Ehâdisü'l-muhtâra* olup ismiyle özdeşleşmiş bir çalışmasıdır.

10. Kendi müellefatından bir kısmı ile kurduğu Dârukütüb ez-Ziyâiyye'ye ait kitapların bir bölümü bugün yazma halinde Dımaşk'ta Dârukütüb ez-Zâhiriyye'de bulunmaktadır.

“Ziyâeddin el-Makdisî ve *el-Ehâdisü'l-muhtâra* İsimli Eseri”

Özet: Ziyâeddin el-Makdisî, hicrî VI. (XII) asrın ortalarında Şam bölgesine yerleşen, VII. (XIII) ve VIII. (XIV) asırlarda özellikle hadis alanında önemli âlimler yetiştiren Makdisî ailesinin seçkin şahsiyetlerinden biridir. Kurduğu Dâruhâdîs ez-Ziyâiyye ile Dârukütüb ez-Ziyâiyye, kaleme aldığı 150 civarında eser ve sahih hadisleri bir araya getirmek maksadıyla telif etmeye başladığı, ancak tamamlayamadığı meşhur *el-Ehâdisü'l-muhtâra* isimli eseriyle hadis tarihinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen ülkemizde ilmi düzeyde bir araştırma ve çalışmaya konu olmamıştır. Bu makale onun hayatı ve hadis ilmindeki yeri hakkında bilgi vermek, ayrıca *el-Ehâdisü'l-muhtâra* başta olmak üzere eserlerini tanıtmak maksadıyla kaleme alınmıştır.

Atıf: Mehmet EFENDİOĞLU, “Ziyâeddin el-Makdisî ve *el-Ehâdisü'l-muhtâra* İsimli Eseri” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, X/1, 2012, ss. 59-98.

Anahtar Kelimeler: Ziyâeddin el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâra*, Dımaşk, Dâruhâdîs ez-Ziyâiyye, Dârukütüb ez-Ziyâiyye